

OPLEIDING SOCIAAL WERK
Maatschappelijk werk

Handelingsonzekerheid bij maatschappelijk
werkers in het omgaan met
radicalisering binnen het onderwijs.

'Handvaten voor CLB-medewerkers'

Bachelorproef van
Hannah Verhaegen
tot het behalen van
Het diploma Sociaal Werk

Academiejaar 2015-2016

Dankwoord

Na een boeiende en intensieve periode leg ik de laatste hand aan mijn bachelorproef. Ik wil graag enkele mensen bedanken die mij hebben gesteund in het mee helpen verwezenlijken van dit werk.

Ik wil graag mijn stageplaats bedanken en in het bijzonder mijn stagementor, Stefanie Verlinden. Bedankt ook aan alle andere collega's die samen met mij hebben nagedacht en aan iedereen die de tijd heeft genomen om mijn enquête in te vullen.

Ook mijn oprechte dank aan mijn stage- en bachelorproefbegeleider Wouter Leerman. Hij zorgde steeds voor uitgebreide en dikwijls verhelderende feedback.

Als laatste wil ik ook mijn vriend en familie bedanken voor hun steun.

Inhoud

Inleiding	7
1. Radicalisering: een theoretisch kader	9
1.1. Inleidende begrippen.....	9
1.2. Radicalisering van alle tijden en culturen	10
1.3. Oorzaken van radicalisering	11
1.4. Conclusie	14
2. Radicalisering binnen het onderwijs	15
2.1. Adolescentie als kwetsbare fase.....	15
2.2. Belang van een goede binding met de school	16
2.3. Verklaringsmodellen voor radicalisering bij jongeren	17
2.3.1. Typologieën van Syrië strijders.....	17
2.3.2. Vier fasen-model van radicalisering volgens Zannoni et al. (2008).....	20
2.3.3. Fasen van radicalisering volgens De Wolf en Doosje (2010)	21
2.4. Conclusie	23
3. Omgaan met radicalisering, een opdracht van het CLB	25
3.1. Het CLB als centrale partner binnen het onderwijs	25
3.2. De rol van het CLB in de strijd tegen radicalisering	26
3.3. Handelingonzekerheid bij CLB-medewerkers	27
3.3.1. Resultaten enquête	28
3.4. Conclusie	30
4. Handvaten voor CLB-medewerkers	31
4.1. In dialoog met (mogelijks) geradicaliseerde jongeren	31
4.2. Herkennen van radicaal gedrag	32
4.2.1. Het radicx-instrument	33
4.2.2. Stappenplan voor het herkennen en duiden van radicalisering.....	33
4.3. Ondersteunende partners	35
4.4. Conclusie	37
Besluit.....	39
Bronnen.....	41
Bijlagen	43
Bijlage 1: Het radicx instrument.....	43
Bijlage 2: Gesprekstips Klasse en vzw Motief	47

Inleiding

De laatste jaren zijn we opgeschrikt door het geweld dat radicalisme kan teweegbrengen. Het thema 'radicalisering' is heel actueel. Op radio- en televisie-uitzendingen wordt het Centrum voor Leerlingen Begeleiding (CLB) als één van de belangrijkste actoren beschouwd in het signaleren van radicaal gedrag bij jongeren. Ze worden dan ook meer en meer aangesproken met vragen over dit thema. Tijdens mijn stage heb ik gemerkt dat maatschappelijk werkers van het CLB (voortaan CLB-medewerkers genoemd) vaak onzeker worden als grensoverschrijdend gedrag bij jongeren de lading 'radicalisering' met zich mee krijgt. Met mijn bachelorproef wil ik graag handvaten bieden die deze onzekerheid kunnen verminderen. Daarom probeer ik in dit werk een antwoord te bieden op volgende vraag: **wat hebben CLB-medewerkers nodig om zich zekerder te voelen in het omgaan met moslimradicalisme?** Alvorens hier een antwoord op te bieden, moet ik eerst opzoek gaan naar 'wat CLB-medewerkers onzeker maakt in het omgaan met moslimradicalisme'.

Mijn bachelorproef is opgedeeld in 4 hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk, 'radicalisering: een theoretische kader', probeer ik meer inzicht te bieden in het thema radicalisering. We beginnen met het definiëren van enkele begrippen, nadien zullen we zien dat radicalisme van alle tijden en culturen is en tot slot ga ik opzoek naar de oorzaken van radicalisering. In hoofdstuk 2 bekijk ik radicalisering in het kader van onderwijs. We bespreken de adolescentieperiode als risicoleeftijd voor het ontwikkelen van radicaal gedrag, staan stil bij het belang van een goede binding met de school en bekijken enkele verklaringsmodellen voor radicalisering bij jongeren. In hoofdstuk 3 breng ik in kaart wat CLB-medewerkers onzeker maakt in hun handelen in het omgaan met radicalisme en wat ze nodig hebben om zich zekerder te voelen in de toekomst. In dit deel schets ik eerst de opdracht van het CLB en hun rol in het omgaan met radicalisme. Vervolgens bespreek ik de resultaten van mijn bevraging van CLB-medewerkers. In het laatste hoofdstuk van mijn bachelorproef probeer ik handvaten aan te bieden die inspelen op de onzekerheden van CLB-medewerkers in het omgaan met radicalisering.

Als maatschappelijk werker vind ik het belangrijk om op een bekwame manier en met een voldoende nuchtere kijk om te gaan met radicalisering. Ik hoop dat u na het lezen van dit werk meer zelfvertrouwen heeft om in dialoog te gaan, ondersteuning te bieden en vragen te beantwoorden over het thema radicalisering.

1. Radicalisering: een theoretisch kader

Om opzoek te gaan naar wat CLB-medewerkers onzeker maakt, in het omgaan met moslimradicalisme, moeten we eerst begrijpen wat radicalisering inhoudt. Radicalisering is zoals ik al aangaf heel actueel. We worden dagelijks met dit begrip geconfronteerd in de media, de politiek, op school tijdens de les, op het werk onder collega's,... het laat niemand nog onberoerd. Toch merk ik in gesprekken met vrienden, CLB-medewerkers, kennissen, dat er nog te weinig kennis is over dit thema. Met dit theoretische kader probeer ik meer inzicht te brengen in deze thematiek.

1.1. Inleidende begrippen

Vandaag worden we overspoeld met termen als radicaal, extremist en terrorist. Vaak worden deze begrippen door elkaar gebruikt en daarin schuilt de valkuil tot verkeerd oordelen. Een gepolariseerde samenleving is bijvoorbeeld niet steeds de voorganger van radicalisering, maar kan wel een voedingsbodem zijn tot het ontwikkelen ervan (Balli, 2016). Maatschappelijk werkers hebben een correct begrip nodig van concepten die verbonden zijn met radicalisme. In dit onderdeel bekijken we enkele definities van polarisering, radicalisme, extremisme en terrorisme.

Polarisatie is volgens het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2009): 'De verscherping van tegenstellingen tussen groepen in de samenleving die kan resulteren in spanningen tussen deze groepen en toename van segregatie langs etnische en religieuze lijnen.' Benyaich (2015) stelt dat radicalen een gepolariseerde samenleving beogen.

Door polarisatie gaan mensen veralgemenen en denkfouten maken. Zo wordt de term radicaal vaak verward met extremisme en terrorisme. Radicalisme kan overvloeien in extremisme en dit kan op zijn beurt overvloeien in terrorisme, maar dit hoeft niet altijd te gebeuren (Benyaich, 2015).

Radicalisering is volgens het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties [BZK] (2009): 'Het proces van toenemende bereidheid om diep ingrijpende veranderingen in de samenleving (eventueel op ondemocratische wijze) na te streven, te ondersteunen of anderen daartoe aan te zetten.'

Ingrijpende veranderingen zijn ontwikkelingen die een gevaar kunnen opleveren voor de democratische rechtsorde (doel), vaak met ondemocratische methoden (middel), die afbreuk doen aan het functioneren van de democratische rechtsorde (effect) (BZK, 2009).'

Volgens Benyaich (2015) koesteren radicalen ideeën die buiten de 'mainstream' vallen. Ze streven naar een andere orde en dus een breuk met de huidige. Het willen streven naar een andere orde kan politiek, economisch of religieus geïnspireerd zijn. Het verschil met extremisten is dat radicalen bereid zijn om water bij de wijn te doen. Soms is dat vanuit overtuiging en soms uit eigen belang.

'**Extremisme** is het fenomeen waarbij personen of groepen, bij het streven naar bepaalde idealen, bewust over de grenzen van de wet gaan en (gewelddadige) illegale acties plegen (BZK, 2009)'.

Ze hebben volgens Benyaich (2015) een hogere normatieve tolerantie voor geweld als gedragsalternatief om de huidige orde te doorbreken dan een radicaal. Toch is een extremist niet per definitie iemand die geweld gebruikt om zijn doelen te bereiken. Maar hij heeft wel een hogere tolerantie in het gebruik van geweld door derden in de naam van het gedeelde ideaal of is iemand die kan oproepen tot geweld.

Wanneer extremisten geweld boven halen om de wereld naar hun beeld te vormen, spreken we van terrorisme. Ze brengen hun streven naar een andere orde zelf tot uitdrukking d.m.v. geweld. Het zijn compromisloze radicalen die hun eigen grote gelijk met de wapens willen opleggen (Benyaich, 2015).

'**Terrorisme** is het uit ideologische motieven dreigen met, voorbereiden of plegen van op mensen gericht ernstig geweld, dan wel daden gericht op het aanrichten van maatschappij ontwrichtende zaakschade, met als doel maatschappelijke veranderingen te bewerkstelligen, de bevolking ernstige vrees aan te jagen of politieke besluitvorming te beïnvloeden (BZK, 2009)'.

Ik hoop dat voorgaande begrippen duidelijker zijn geworden en dat ik de essentiële verschillen heb kunnen aantonen. Het juist gebruik van deze begrippen met voldoende inzicht kan maatschappelijk werkers helpen een situatie correcter in te schatten.

1.2. Radicalisering van alle tijden en culturen

In de actualiteit wordt er anno 2016 voornamelijk over **islamitisch radicalisme of jihadisme**¹ gesproken. Dit komt omdat we de laatste maanden zijn opgeschrikt door het geweld dat radicalisering kan teweegbrengen (Departement Onderwijs en Vorming, 2016). Recentelijk werden we nog geconfronteerd met de aanslagen in Parijs en Brussel. Toch wil Benyaich (2015) duidelijk stellen dat noch radicalisering, noch extremisme verbonden zijn aan een bepaalde etnische, culturele of religieuze groep. **Radicalisme, extremisme en terrorisme zijn van alle tijden en komen voor in**

¹ Gewapende strijd om de (zuivere) islam te verdedigen en een wereldwijd islamitisch rijk, een kalifaat, te stichten en de sharia (Koranwetgeving) in te voeren (Van Dale, 2015).

zowat elke religie en politieke ideologie. Radicalisme en extremisme kunnen vorm krijgen op politiek, economisch of religieus gebied. Denk aan het nationaal-socialisme (nazisme), het kapitalisme of bepaalde religieuze sekten.

Het islamitische radicalisme in de vorm van het ultraconservatieve salafisme wordt al meer dan een halve eeuw verspreid door Saoedi-Arabië (Benyaich, 2015). Salafisme en radicalisering worden daarbij vaak in één adem genoemd, toch is het belangrijk om hier een onderscheid in te maken. Het **Salafisme** is een ideologische stroming binnen de Islam die een terugkeer naar de bronnen van de Islam bepleit. Deze orthodoxe stroming binnen de Islam baseert zich op een strikte lezing van de islamitische bronnen en trachten te leven naar het voorbeeld van de profeet Mohammed. Het is enkel de meest extreme vorm, namelijk het **jihadi-salafisme**, die in verband kan worden gebracht met moslimradicalisme. Zij zien geweld als legitiem middel dat mag worden ingezet om de ideale samenleving te bekomen (Balli, 2016).

De strategie vanuit het gedachtengoed van jihadi-salafisten, waaronder IS (Islamitische Staat), is vooral gericht op het **beëindigen van de invloed en macht van het Westen** binnen de islamitische wereld en het **veroveren van het land van de Islam**. Op die manier hoopt men het vroegere Kalifaat te herstellen om zo een islamitisch rijk op de wereldkaart te plaatsen, waarin de Sharia wordt nagestreefd. Om deze doelstellingen te kunnen verwezenlijken zijn alle moslims, vanuit de Oemma², verplicht om deel te nemen aan de **heilige oorlog** (jihad) dat als gelegitimeerd en zelfs noodzakelijk wordt aanzien. Ze voeren een strijd tegen de vijanden van de Islam, waarin ze opkomen voor de onderdrukking en belangen van de volledige moslimgemeenschap (Museeuw, 2015).

Hoe vormt zich dit radicaal gedachtengoed? Komt dit enkel voort uit een religieuze overtuiging of liggen er meerdere oorzaken aan de basis? In het volgende onderdeel probeer ik hier een antwoord op te vinden. Door een goed inzicht te geven in deze oorzaken hoop ik het omgaan met radicalisering te vergemakkelijken en mogelijke onzekerheid te verminderen.

1.3. Oorzaken van radicalisering

De oorzaken van radicalisering **zijn extreem complex, veelzijdig en vaak onderling verweven** (Taşpinar, 2009). Hieronder orden ik de verschillende oorzaken op macro-, meso- en microniveau. Dit schema is een vereenvoudiging van de werkelijkheid, de oorzaken zijn vaak verweven over de niveaus heen.

² Streven naar een wereldwijde islamitische gemeenschap waarin iedereen zich ondanks bestaande verschillen thuis voelt (Van Dale, 2015)

Macroniveau

De eerste oorzaak is **polarisatie**. Polarisatie, de verscherping van tegenstellingen tussen groepen in de samenleving, kan resulteren in spanning tussen groepen en kan de sociale stabiliteit onder druk zetten. Op die manier kan het een voedingsbodem worden voor onverdraagzaamheid en radicale ideeën (Renty, 2015).

Ook '**gepercipieerde onrechtvaardigheid**' kan volgens Renty (2015) een oorzaak zijn voor het ontwikkelen van radicalisering. Wanneer jongeren stigmatisering, discriminatie of racisme ervaren, kan dit gevoelens van vernedering, schaamte, onzekerheid, frustratie en boosheid teweegbrengen. Jongeren kunnen door het ervaren van deze gevoelens het vertrouwen in de samenleving verliezen en hierdoor het risico lopen om in contact te komen met radicaal gedachtegoed en zich hierbij aansluiten.

Verder kan het ervaren van **onvoldoende ruimte voor de geloofsovertuiging**, bijdragen tot het complexe proces van radicalisering zegt Renty (2015). Jongeren willen via hun kledij, kapsel, religie en opvattingen tonen wie ze zijn. Sommige jongeren ervaren echter weinig ruimte om hun geloof te uiten en te beleven op school of op publieke plaatsen. Dit kan te maken hebben met opgelegde regels of met de negatieve houding van de omgeving als reactie op deze wens om zijn/haar geloof te uiten. Ook de **negatieve en stereotype berichtgeving in de media**, waarbij de Islam vaak wordt gekoppeld aan IS, aanslagen, terroristen, etc. geeft jongeren niet veel handvaten om zich op een positieve manier te identificeren als moslim (Renty, 2015).

Een vierde risicofactor is er, volgens Benyaich (2015), op **sociaaleconomisch gebied**. Hieronder komen zaken als opgroeien in een arme buurt, werkeloosheid, uitsluiting,... Ook Ömer Taşpinar (2009) beschrijft deze sociaaleconomische oorzaken in de 'development first' visie, die er vanuit gaat dat wanneer we de oorzaken van terrorisme willen aanpakken, we prioriteit moeten geven aan sociale en economische ontwikkeling. Dit omdat er wordt vanuit gegaan dat **armoede en maatschappelijke deprivatie** belangrijke oorzaken zijn in de ontwikkeling van radicalisering.

Daarnaast worden jongeren door de samenleving soms geconfronteerd met een **dubbele boodschap** van aanvaarding maar tegelijkertijd ook van argwaan. Ze leven in een maatschappij waar gelijke kansen en non-discriminatie voorop staan, maar merken in de praktijk dat dit niet altijd de realiteit is. Het gevoel niet volledig aanvaard te worden kan resulteren in een risico om te radicaliseren (vzw Motief, 2015).

Als laatste haalt Renty (2015) ook het **internet en de sociale media** als mogelijks risico op radicalisering aan. Dit risico wordt verder besproken in het onderdeel: '2.1.1. Hoe komen jongeren in contact met het radicaal gedachtegoed?'

Mesoniveau

Op mesoniveau of op niveau van de relaties met anderen. Beschrijft Renty (2015) het ontbreken van een goed sociaal netwerk en een problematische opvoedingssituatie als twee risicofactoren.

Dat goede sociale bindingen van belang zijn, beschreef Hirschi (1969) reeds in zijn Sociale Controletheorie. Deze stelt dat bij de **afwezigheid van sociale bindingen** tussen individuen er meer risico is op het uiten van delinquent gedrag. Deze bindingen met de omgeving dwingen sociaal aangepast gedrag af en fungeren als sociale controle (Pelemans, 2010). De school is de eerstvolgende binding die kinderen aangaan na de binding met de ouders en belangrijke anderen (familie, burens,...). Hoe groot de invloed van de school is op het ontwikkelen van positieve sociale bindingen is moeilijk in te schatten. Ook het gezin, de buurt en de vriendenkring zijn hierbij van belang. Toch blijkt uit onderzoek dat er een **causaal verband is tussen een moeilijke schoolloopbaan en delinquentie**, meer dan bij andere sociale bindingen (Pelemans, 2010).

Ook de **opvoeding** die een jongere krijgt is van belang. Ouders kunnen via hun opvoedingsstijl jongeren weerbaarder of gevoeliger maken voor radicale ideeën. Ouders leren kinderen omgaan met en kijken naar andere groepen in de samenleving via hun **eigen voorbeeldgedrag en uitspraken**. Wanneer ouders een hoge tolerantie hebben voor geweld, een autoritaire opvoedingsstijl hanteren of zelf een eerder racistisch gedachtengoed hebben kan dit het risico op radicalisering van de jongere mogelijk verhogen (Renty, 2015).

Microniveau

Hier worden de **persoonlijke kenmerken** onderverdeeld die er voor kunnen zorgen dat een jongere vatbaarder is voor een radicaal gedachtengoed. Renty (2015) benoemt volgende bedreigende factoren: een negatief zelfbeeld, gebrek aan toekomstperspectief, isolatie, zich niet begrepen voelen, beperkte religieuze kennis, psychische kwetsbaarheid, ingrijpende persoonlijke gebeurtenissen en persoonlijkheidskenmerken.

Benyaich (2015) beschouwd **religie** ook als een oorzaak op microniveau. Je bent aanhanger van een bepaalde godsdienst of niet. Op die manier ontstaat er een wij/zij-opdeling die kan lijden tot polarisatie. Ook een **politieke overtuiging** kan een risicofactor zijn volgens Benyaich (2015). Radicalen en extremisten doen vaak aan 'system blaming', waar bij ze het systeem betichten van een onrechtvaardige behandeling of zelfs onderdrukking. Dit gevoel kan reëel zijn (het leven onder een bezetting), maar ook irreëel. Door dit gevoel heb je meer kans om aanhanger te

worden van een radicaal gedachtengoed als tegenreactie tegen het 'onrechtvaardige' systeem.

1.4. Conclusie

Radicalisering is een veelbesproken thema. Problematisch is wanneer begrippen door elkaar worden gebruikt. Hierin schuilt namelijk de valkuil tot verkeerd oordelen. Een radicaal is niet steeds een extremist. Vervolgens heb ik willen aantonen dat radicalisering van alle tijden en culturen is. Daarom is het belangrijk om radicalisering niet te laten samenvallen met de Islam. Ook salafisten zijn niet per definitie terroristen en betreft het maar een selecte groep die over gaat tot het gebruik van geweld. Als maatschappelijk werker vind ik het essentieel om steeds een objectieve en respectvolle houding aan te nemen. Daarnaast moeten we inzetten op verbindende waarden in een superdiverse samenleving. Maatschappelijk werkers kunnen hierbij bruggen bouwen tussen de verschillende culturen om zo polarisatie en discriminatie tegen te gaan.

De oorzaken van radicalisering zijn zeer complex. Ze bevinden zich op verschillende niveaus en zijn verweven met elkaar. We zagen dat er een causaal verband is tussen een moeilijke schoolloopbaan en delinquentie. Scholen en CLB's kunnen zodoende een rol spelen in de strijd tegen radicalisering. In een volgend onderdeel ga ik hier dieper op in.

2. Radicalisering binnen het onderwijs

Jongeren brengen het grootste deel van hun leven door op de schoolbanken. Scholen hebben volgens Benyiach (2015) naast een educatieve plicht ook de plicht om leerlingen tot goede burgers te vormen. Op die manier kunnen ze een grote bijdrage leveren in het voorkomen van radicalisering. Omdat het CLB, als centrale partner binnen het onderwijs, een belangrijke signaalfunctie heeft t.a.v. radicalisering wil ik in de eerste plaats stilstaan bij de adolescentieperiode als kwetsbare fase voor het ontwikkelen van een radicaal gedachtengoed. Nadien sta ik stil bij het belang van een goede binding met de school. Als laatste bespreek ik enkele verklaringsmodellen voor radicalisering bij jongeren.

2.1. Adolescentie als kwetsbare fase

De adolescentieperiode en aansluitend de vroeg volwassenheid is een risicoperiode om radicaal gedrag te ontwikkelen. Echter veel van dit gedrag is normaal en behoort tot het **natuurlijke proces van de identiteitsontwikkeling** (vzw Motief, 2015). Om een goede inschatting te kunnen maken wanneer men over radicaal gedrag spreekt, is het wenselijk inzicht te hebben in de processen die een adolescent en een jongvolwassene doorlopen.

De **hersenuitwikkeling** van een puber heeft invloed op zijn gedrag, beleving, gevoelens, cognitieve denken, etc. De precortex is het deel van de hersenen dat instaat voor genuanceerd denken, rationele beslissingen nemen en emoties controleren. Dit gedeelte van de hersenen is pas volgroeid tegen het 25ste levensjaar. Hierdoor zijn adolescenten gevoeliger voor zwart-wit denken en hebben ze moeite met oorzaak-gevolg. Dit laatste kan er toe lijden dat ze de gevolgen van hun daden moeilijk kunnen inschatten en daardoor meer risico's nemen (vzw Motief, 2015).

Volgens de ontwikkelingspsychologie wordt de puber door zijn lichamelijke veranderingen geconfronteerd met reacties van de buitenwereld. De adolescent denkt niet meer alleen na over wie hij is, maar ook over wie hij zou kunnen zijn. Dit proces gaat gepaard met het **uitproberen van verschillende rollen**: de brave, de stoere, de vlotte, de denker, etc. Op die manier kan de jongere verschillende facetten van zijn identiteit ontdekken en wat wel en wat niet bij hem past (Segers, 2010). vzw Motief (2015) voegt hier nog aan toe dat jongeren ook bezig zijn met het **ontwikkelen van een maatschappelijk ideologische visie**. Hierbij rijzen vragen op als: 'hoe wil ik dat de wereld eruit ziet?' en 'wat vind ik rechtvaardig?'

Daarnaast is volgens Renty (2015) het uitbouwen van een **sociale identiteit**, waarbij sociale relaties worden aangegaan belangrijk. Personen die geen stevige identiteit

ontwikkelen zullen meer risico lopen op het verkiezen van een negatieve identiteit zoals het zwarte schaap, de delinquent, de loser, etc. In de puberteit kunnen jongeren extra gevoelig zijn voor **beïnvloeding** en kunnen **groepsdruk, de wens 'om erbij te horen'** en schrik voor **gezichtsverlies** een belangrijke rol spelen (Renty, 2015). Radicalisering kan een individueel proces zijn of een groepsproces. In een **groepsproces** kunnen jongeren elkaar wederzijds beïnvloeden, elkaars ideeën versterken en elkaar stimuleren om verder te radicaliseren (Renty, 2015). Bij het **individueel proces** draait het niet om het feit bij een groep te willen horen, maar wel om een zoektocht naar de eigen identiteit, zingeving en structuur (Renty, 2015).

Zowel bij een individueel proces als bij een groepsproces kan het in contact komen met een radicaal gedachtengoed gebeuren door een 'bottum-up' werkwijze vertelt Renty (2015). Hierbij gaat de jongere zelf opzoek naar antwoorden op vragen rond zingeving. We kunnen dit proces ook '**zelfrekrutering**' noemen. Internet en sociale media spelen hierbij vaak een grote rol: de jongere gaat online opzoek naar informatie en komt in contact met radicale websites en met gelijkgestemde zielen op online fora. Via sociale media en filmpjes die oproepen tot de Jihad binnen de context van IS, worden jongeren aangespoord of opgeroepen om mee te strijden voor een 'hoger doel'.

Een tweede mogelijkheid van een individueel proces van radicalisering is d.m.v. '**actieve rekrutering**' waarbij de jongere beïnvloed, geïndoctrineerd en geronseld wordt door een andere persoon. Deze persoon kan een bekende zijn (familie, vrienden, buren,..) of een onbekende (iemand uit de buurt, in de moskee?...). Een kleine minderheid krijgt het radicale gedachtengoed mee via de opvoeding (Renty, 2015).

Naast de adolescentieperiode kwetsbare fase, kan een slechte binding met de school ook bijdragen tot het ontwikkelen van delinquent gedrag en dus mogelijks tot radicalisering. In volgend onderdeel ga ik hier verder op in.

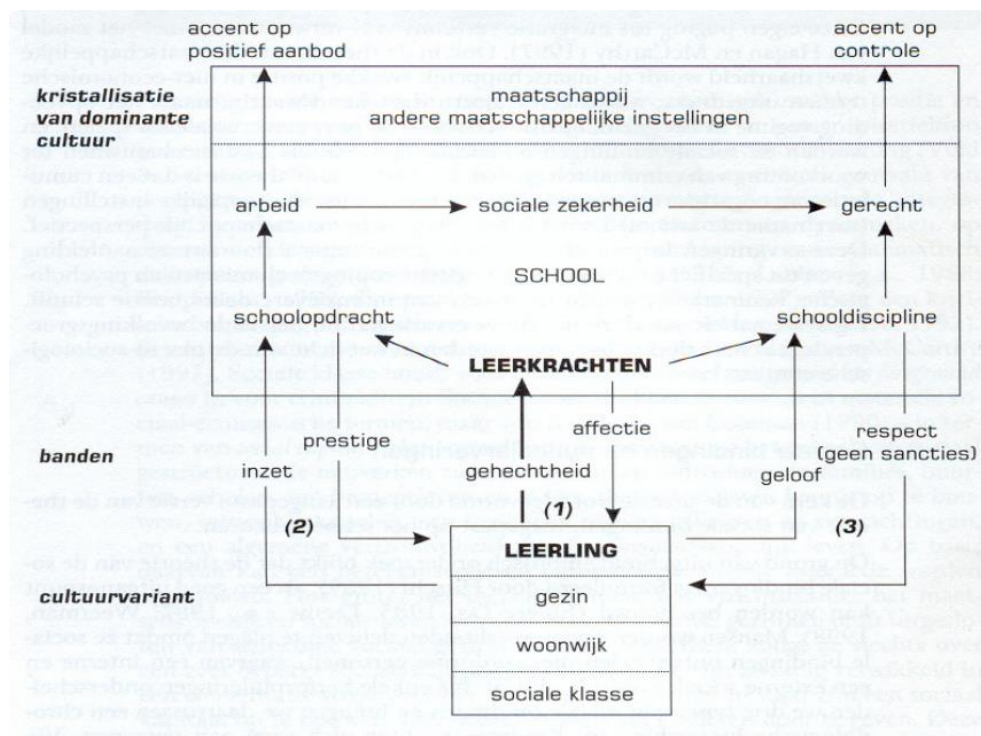
2.2. Belang van een goede binding met de school

In hoofdstuk 1.3. 'Oorzaken van radicalisering' hebt u kunnen lezen dat goede sociale bindingen een beschermende factor kunnen zijn in het ontwikkelen van delinquent gedrag. Verder heb ik verteld dat de binding met de school hierin bepalend kan zijn.

Wanneer er gefaald wordt in het komen tot sociale bindingen tussen de leerling en de school, komt daar bovenop vaak nog stigmatisering. Dit fenomeen wordt beschreven in de maatschappelijke kwetsbaarheidstheorie van Walgrave en Vettenburg (2009). Deze theorie stelt dat leerlingen er vaak niet in slagen een binding met de school aan te gaan doordat ze geconfronteerd worden met vooroordelen die leven bij leerkrachten over het functioneren van leerlingen uit de lagere sociale klasse (zie afbeelding 1). Niet alle scholen dragen even sterk bij tot de ontwikkeling van delinquent gedrag, maar de

link tussen schoolaanpak en risico tot delinquentie is er wel degelijk. Door deze 'mislukte' binding met de school kunnen jongeren in een spiraal terecht komen van negatieve ervaringen met instellingen: politie, media, arbeidsmarkt,... Er ontstaat dikwijls een **intergenerationeel patroon** dat moeilijk te doorbreken valt (Pelemans, 2010).

Afbeelding 1: het ontstaan van sociale binding met de school

Vettenburg, 2009

Zowel leerkrachten als het CLB kunnen bijdragen tot een zo goed mogelijke sociale binding tussen de leerling en de school. In volgend onderdeel bespreek ik enkele verklaringsmodellen en hun bijhorende aanpak. Deze bieden meer inzicht in de mogelijke aanpak van radicalisering binnen de onderwijscontext.

2.3. Verklaringsmodellen voor radicalisering bij jongeren

Er is geen simpele formule om radicalisering en terrorisme te vermijden en het proces van radicalisering is moeilijk om te keren (Taşpınar, 2009). Daarom denk ik dat het belangrijk is om zoveel mogelijk preventief te werken. Hieronder bespreek ik drie modellen die inzoomen op radicalisering bij jongeren en die belang hechten aan preventie.

2.3.1. Typologieën van Syrië strijders

Om beter te kunnen begrijpen waarom jongeren opteren voor een radicaal gedachtengoed, geef ik hieronder **de 'types' van Syrië strijders** van Bilal Benyaich

(2015) weer. Ze geven een duidelijk beeld weer van de verschillende motivaties die jongeren kunnen ervaren om zich te bekeren tot het radicaal gedachtengoed dat gehanteerd wordt door IS (Islamitische Staat).

1) De loser

Het betreft een jong of minderjarig persoon, die zich in een **problematische opvoedingssituatie** bevindt en een delinquent verleden of heden heeft. Deze jongeren hebben **weinig moeite met geweld** en zijn **opzoek naar erkenning**. Ze hebben **weinig toekomstperspectief** en **niets om handen** waardoor ze niets te verliezen hebben. Deze jongeren ervaren vaak een **minderwaardigheidscomplex** en gaan daarom opzoek naar waardering. Ondanks het feit dat ze geboren zijn in een islamitisch gezin, is hun **kennis over de Islam eerder beperkt en oppervlakkig**. Hun kennis hebben ze opgedaan op internet of ze werden aangesproken door predikers of ronselaars. Het salafisme is bij deze jongeren een laagje vernis op hun engagement.

Deze groep jongeren komt opvallend vaak voor bij bekeerlingen en van zodra ze in Syrië aangekomen zijn, fungeren ze in het "beste" geval als kanonnenvlees van extremistische organisaties.

2) De hardcore-jihadi

Deze jongeren zijn van kleins af aan **opgegroeid met het salafisme** en hebben de ideologie met de paplepel meegekregen. De **islamitische heilstaat** en het **martelaarschap** staan voor hen centraal.

Een minderheid van de Syrië strijders behoort tot deze groep. De meest van hen zijn in 2012 al vertrokken. Ook afgelopen zomer zijn er heel wat jongeren vertrokken nadat de leider van IS (Islamitische Staat) het kalifaat had uitgeroepen. Als ze niet sneuvelen, kunnen ze snel opklimmen in rang. De hardcore-jihadi zal zijn leven geven voor het kalifaat en zal bijna nooit terug keren naar Europa.

3) De romanticus

Deze jongeren zijn opzoek naar een **groepsgevoel, glorie, avontuur, geweld en de kick**. Deze jongeren hebben het salafisme ontdekt tijdens de pubertijd met als insteek een **tegencultuur** of **subcultuur** te vormen. Hun uiterlijk voorkomen (lange baard, jalaba, etc.) is voornamelijk om zich te onderscheiden en veel minder vanuit religieuze hoek. Vaak worden ze na de adolescentiefase minder religieus.

4) De rebel

Deze jongeren zijn vaak hooggeschoold en zijn gevoelig voor de **onderdrukking van moslims** en voor de **westerse inmenging** en **neokoloniale reflexen in het**

Midden-Oosten. De Amerikaanse bezetting van Afghanistan, de beelden van burgerdoden als gevolg van NAVO-bombardementen,... hebben deze jongeren diep geraakt. Ze hebben het gevoel dat niets doen tegen onrechtvaardigheid geen optie meer is. Vaak voelen ze zich **persoonlijk tekortgedaan** omdat ze ondanks hun diploma en zelfvertrouwen niet de plaats vinden in de samenleving die ze gehoopt hadden. Hij of zij uit frustraties via de jihadistische uitlaatklep tegen de westerse bevolking.

5) Het kuddedier

Vaak betreft het (erg) jonge personen die **hoogst beïnvloedbaar** zijn. De 'peer pressure' van vrienden, grote broer of neef krijgen hem zo ver om zich in te zetten voor de jihad in Syrië en Irak. Dit type jongeren onderscheidt zich van de 'loser-jihadi' in het feit dat ze meestal in een **stabiele opvoedingssituatie** zijn groot gebracht.

6) De opportunist

Hier hebben we vaak te maken met iemand zich tot over de oren in de **schulden** heeft gewerkt of iemand die een **gevangenisstraf** wil ontlopen. Andere proberen via deze extreme levensstijl van hun **drugverslaving** af te komen. Dankzij het salafistische referentiekader kan hij zin geven aan zijn bestaan in Syrië. Het bijkomend vooruitzicht op de jihadbruidjes vormt een extra motivatie.

7) Nationalistische strijders

Deze typologie verdeelt zich in de **soennitisch-Syrische Belgen** die gaan vechten voor de bevrijding van hun vaderland en de **Koerdische Belgen** die zich aansluiten bij de Iraaks- of Syrisch-Koerdische strijdkrachten.

Besluitend kan ik stellen dat er niet één type van Syrië strijder bestaat en dat verschillende motieven er toe kunnen leiden om te radicaliseren. U begrijpt dat de aanpak hierdoor niet eenduidig is, maar complex. Om radicalisering tegen te gaan moeten we zowel preventief als curatief aan de slag gaan op verschillende terreinen.

Aanpak van welzijn en onderwijs gericht op preventie

Bilal Benyaich (2015) heeft bij de types van Syrië strijders ook een bijhorende aanpak beschreven. Bij de types 'loser', 'kuddedier' en 'romanticus' kunnen **vroeg detectie**, de nodige **begeleiding** en een **kordate terechtwijzing** en **bestrafing** het verschil maken. Dit is anders bij de 'hardcore-jihadi' vertelt Bilal (2015), dit type jongeren zijn moeilijk te deradicaliseren omdat ze gesocialiseerd zijn in het salafistische universum en de leer volledig geïnternaliseerd hebben. De rol van welzijn en onderwijs kan een groot verschil betekenen. Zowel de schutter van Toulouse (Merah in 2012), de

vermoedelijke schutter in het Joods Museum in Brussel (Nemmouche in 2014) en de terroristen van Parijs (de Kouachi-broers en Coulibali in 2015) hebben allen een verleden in de pleegzorg, jeugdhulp en het jeugdrecht. Heel wat potentiële radicale of extremistische jongeren en hun gezinnen, vooral bij het profiel van de 'loser-jihadi', worden niet of niet tijdig opgemerkt door de jeugdhulp en andere hulpverlening. Bilal (2015) ziet voornamelijk de nog te **bepaalde toegankelijkheid van de jeugdhulp**, te weinig **diversiteit** in de hulpverlening (slechts 1.5%), een te weinig **vindplaatsgerichte werking** en een te klein aanbod aan **deradicaliseringsprogramma's** als één van de mogelijke oorzaken.

Benyaich (2015) pleit voor meer **time-outprojecten** voor bijna-Syrië strijders die nog op de schoolbanken zitten. Door deze jongeren even uit de schoolomgeving te halen en te begeleiden, kan deze tikkende tijdbom tijdig ontmanteld worden. Hierbij is het essentieel om de jongeren op tijd te detecteren en met hen in **dialog** te gaan.

Als laatste is het belangrijk om als school in te zetten op het **creëren van goede burgers**. Hiervoor moet men inzetten op burgerschapswaarden (non-discriminatie, rechtstaat als scheidsrechter, pluralisme, democratie,...) die aanbod kunnen komen in diverse vakdomeinen (Benyaich, 2015).

2.3.2. Vier fasen-model van radicalisering volgens Zannoni et al. (2008)

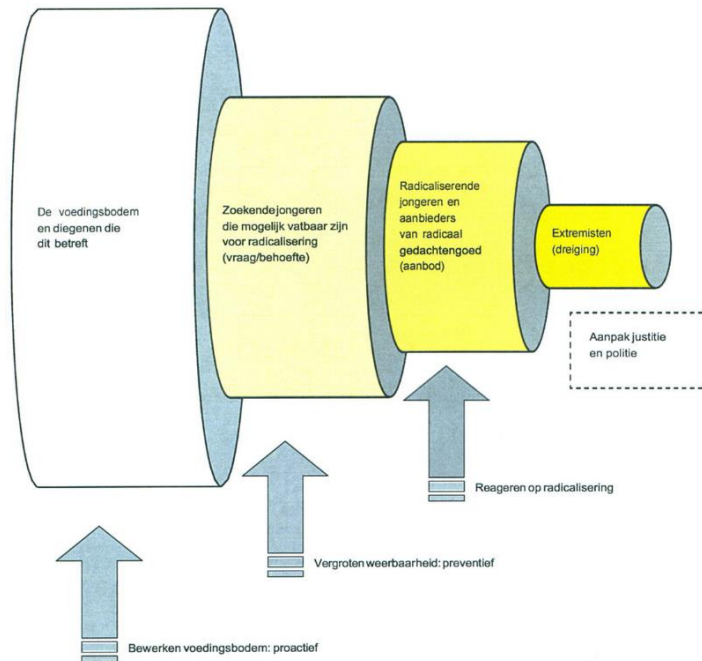
Zoals we eerder hebben besproken is radicalisering een proces. Een proces waarin we zo vroeg mogelijk en liefst **preventief** moeten handelen. In onderstaand schema (afbeelding 2) van Zannoni et al. (2008) worden jongeren gekoppeld aan **4 fasen in het proces van radicalisering**.

In de **eerste fase** bevinden zich een groep jongeren die worden getroffen door negatieve ontwikkelingen die als **voedingsbodem** kan werken voor radicalisering. Denk aan een problematische opvoedingssituatie, discriminatie, kans armoede, etc. De meeste jongeren in de context van een school bevinden zich nog in deze fase. In de **tweede groep** bevinden zich jongeren die zoekende zijn en in meer of mindere mate **vatbaar is voor radicale ideeën**. In **derde groep** vinden we een groep jongeren die geraakt werd door het **radicaal** gedachtegoed, beginnend radicaliseert en zijn gedachtegoed verspreidt. De **laatste groep** is bereid via **ondemocratische middelen** geweld te gebruiken om zijn/haar idealen te verwezenlijken (Zannoni et al., 2008).

Voor de eerste twee groepen is het belangrijk dat de maatschappelijk werker van het CLB samen met de leerkrachten op een adequate manier deze voedingsbodem probeert tegen te gaan en de **weerbaarheid** van deze jongeren tracht te vergroten. Om de voedingsbodem te bewerken moet de school zich focussen op

gemeenschappelijke burgerwaarden. Als het gaat om het tegengaan van polarisatie, dan blijkt uit de praktijk dat het beter is om niet te veel de nadruk te leggen op de verschillen in cultuur (Zannoni et al., 2008).

Abeelding 2: Vier fasen van het proces van radicalisering

Amsterdam tegen radicalisering. Gemeente Amsterdam. Redactieteam: PAS, IHH en COT (Marco ZANNONI), 15 november

Het is dus belangrijk om te focussen op de overeenkomstige waarden en normen. Op die manier vermindert de angst en de wij/zij opvattingen. Zo wordt er ruimte gecreëerd voor empathie, voor het wisselen van perspectief, de aandacht voor het welzijn van de ander en het begrip voor onrecht. Om de weerbaarheid van jongeren te vergroten kan men ook beroep doen op volgende externe partners die weerbaarheidstrainingen aanbieden: vzw Abrusco, vzw Arktos, vzw Elegast, vzw Oranjehuis, vzw groupintro,... (Departement Onderwijs en Vorming, 2016).

Bij de derde groep is het essentieel om **weerwoord te bieden** en **adequaat op te treden**. Bij jongeren uit de laatste groep neemt **politie en justitie** over (Zannoni et al., 2008).

2.3.3. Fasen van radicalisering volgens De Wolf en Doosje (2010)

Het model van De Wolf en Doosje (2010) beschrijft radicalisering ook als een stapsgewijze ontwikkeling. Aan de hand van hun model (afbeelding 3) krijgt u meer inzicht in: welke **fase van radicalisering** een jongere zich bevindt, welke **sociaal-psychologische factoren** daarbij aan de basis liggen, welke **signalen opgemerkt**

worden door de buitenwereld en op welke wijze het proces mogelijks kan gestopt worden (Spee & Reitsma, 2010).

Abeelding 3: Model De Wolf en Doosje

	Sociaalpsychologische factoren	Signalen	Wat het betekent voor deradicaliseringsprogramma's of interventies op school
Beginstadium	De jongere ervaart frustratie doordat hij zich benadeeld of gediscrimineerd voelt De jongere voelt zich onzeker De jongere is beïnvloedbaar door mensen die nabij zijn	Staat in potentie open voor een verklarende ideologie Zoeken naar waardering en gezien willen worden door de omgeving Iemand is beïnvloed door een ander	Verminderen van gevoel van benadeling Verbreden van kaders met betrekking tot de sociale omgeving Creëer contact met mensen die positief kunnen beïnvloeden.
Eerste stap	De jongere zet de hoop dat het beter gaat af tegen datgene wat mislukt	Verliezen van het geloof in de rechtvaardigheid van het systeem Niet meer geloven in de groepen waarin wordt geparticipeerd	Proberen weg te nemen van het gevoel van dat dingen onmogelijk zijn. Ervaren dat er ook andere mogelijkheden zijn. Stimuleren van de kracht van de eigen groep
Tweede stap	De jongere gaat op zoek naar mensen die hetzelfde denken op internet en in contact met anderen De jongere raakt betrokken bij groepen met radicale gedachten	Verkennen van radicaal gedachtegoed	Het laten zien van een ander perspectief/ideologie
Derde stap	De jongere voelt onzekerheid over status in de groep: hij wil rechtvaardigen waarom hij met de groep verbonden is. Sterker geloof in de groep door: - Wederkerigheid - Cognitieve dissonantie - Vergoelijken van de middelen - Depersonalisatie - Polarisatie - Leren door rolmodellen - "Ik ben nu eenmaal binnen" - Machtgebruik	Nieuw lid van de groep: - Isoleert zichzelf van zijn oorspronkelijke omgeving - Kleedt en gedraagt zich naar voorbeeld van andere leden van de groep - Zet zich af tegen andere groepen, in het bijzonder vergelijkbare groepen - Neemt een andere naam aan	Voorkomen van afzondering Laten zien wat de nadelen zijn van bij de groep horen Laat andere groepen zien/ bied alternatieven Geef informatie over de macht van de groep ten opzichte van het individu Signaleren en signalen doorgeven
Vierde stap	De jongere ontwikkelt nog meer toewijding en verbondenheid met de groep door: - Samensmelting van persoonlijke en sociale identiteit: je wordt de groep - toename van de invloed van de groep - verandering van zelfbeeld door betekenisvolle rol	Jongere wordt minder zichtbaar omdat hij zich in een parallelle wereld begeeft Een aanval voorbereiden Jongere gaat zich weer westers kleden en gedragen Uiten van haat tegen ongelovigen Verkondigen van de ware doctrine aan nieuwe leden Vastleggen van eigen denkbeelden en gedachtegoed Ult isolément komen om angst te zaaien	- Signaleren en signalen doorgeven - zorg dat iedereen weet waar je ze met hun bezorgdheid en signalen naar toe moeten - geweld als doel ter discussie stellen
Vijfde stap	De jongere pleegt een aanslag of is daarbij betrokken De jongere ontwikkelt allerlei strategieën/ denkbeelden waardoor dit geoorloofd is.	Maken van een (video)testament Opnemen van al zijn geld Uitingen dat hij ergens anders niet bij wil horen	Signaleren en signalen doorgeven Wijs op het irrationele karakter van de rechtvaardiging Geef bijval aan mensen die twijfelen

De Wolf en Doosje (In: Young et al., 2013), vertaald en aangepast op enkele punten.

2.4. Conclusie

Allereerst hebben we gezien dat radicaal gedrag hoort tot het natuurlijke proces van de adolescentie en dat de hersenontwikkeling hierin een grote rol speelt. Vervolgens hebben we gezien dat een goede binding met de school een beschermende factor kan zijn in het ontwikkelen van radicaal gedrag. Als laatste hebben we enkele verklaringsmodellen bekeken met hun bijhorende aanpak. Een centraal begrip dat terug komt in deze modellen is preventie, opnieuw kunnen school en CLB hierin een belangrijke opdracht vervullen. Jammer genoeg bestaat er geen pasklaar antwoord of één model om radicalisering tegen te gaan. Dit gegeven kan een oorzaak zijn van onzekerheid bij CLB-medewerkers. In een het volgende hoofdstuk gaan we dieper in op de rol van het CLB en nemen we de onzekerheid die CLB-medewerkers ervaren in het omgaan met radicalisering verder onder de loep.

3. Omgaan met radicalisering, een opdracht van het CLB

In dit hoofdstuk probeer ik te achterhalen **wat CLB-medewerkers nodig hebben om zich zekerder te voelen in het omgaan met radicalisering**. Om hierop een antwoord te kunnen geven heb ik een beeld nodig van wat maatschappelijk werkers onzeker maakt. Daarom heb ik tijdens mijn stage een enquête afgenomen bij 52 CLB-medewerkers. De resultaten zal u kunnen lezen in hoofdstuk 3.2. Alvorens we overgaan naar deze resultaten, vind ik het belangrijk u meer inzicht te bieden in de rol en de werking van het CLB.

3.1. Het CLB als centrale partner binnen het onderwijs

Om de werking en de opdracht van het CLB beter te begrijpen, begin ik eerst met een voorstelling van de organisatie. Deze opdracht is gebaseerd op het CLB-decreet dat gepubliceerd werd in 1999 en laatst gewijzigd werd in 2015. Momenteel is er een **nieuw decreet** in de maak dat van kracht zal zijn op 1 september 2018.

De opdracht van het CLB wordt beschreven in het CLB-decreet³ en valt onder de bevoegdheid van Vlaams Minister voor Onderwijs: **Hilde Crevits**. Uit dit decreet blijkt dat leerlingenbegeleiding een erg ruim werkingsgebied is (Onderwijs Vlaanderen, 2015):

(...) "De centra hebben als opdracht bij te dragen tot het welbevinden van leerlingen nu en in de toekomst. Hierdoor wordt bij de leerlingen de basis gelegd van alle leren zodat zij door hun schoolloopbaan heen de competenties kunnen verwerven en versterken die de grondslag vormen voor een actuele en voortdurende ontwikkeling en maatschappelijke participatie" (...)

Naast het ondersteunen van leerlingen, met extra aandacht voor leerlingen met leerproblemen en leerlingen die minder kansen hebben, heeft het CLB ook als taak de school te ondersteunen in het uitbouwen van hun zorgbeleid voor leerlingen en willen ze toegankelijk zijn voor netwerkpartners. Het CLB werkt vanuit een **onafhankelijke positie** en heeft respect voor de privacy van de leerling, waarbij zij veel belang hechten aan het beroepsgeheim (VCLB Koepel, z.d.).

Binnen het CLB bevinden zich naast de administratieve en logistieke functies verschillende disciplines: artsen, verpleegkundigen, psychologen en maatschappelijk werkers. Deze disciplines worden opgedeeld in **multidisciplinaire schoolteams**.

³ <http://data-onderwijs.vlaanderen.be/edulex/document.aspx?docid=12274>

De maatschappelijk werker heeft in deze schoolteams de taak om zich te ontfermen over het **algemeen welbevinden** van de leerlingen en ouders bij te staan in hun opvoedkundige taak (VCLB Koepel, z.d.).

Het CLB werkt op 4 domeinen (VCLB Koepel, z.d.). Het eerste domein gaat in op het '**leren en studeren**'. Leerlingen met leer- en ontwikkelingsproblemen (rekenproblemen, spellingsproblemen, leerstoornissen, ontwikkelingsvoorsprong) of problemen met studeren (faalangst, werkhoudingsproblemen, aandacht- en concentratiestoornissen, demotivatie) kunnen ondersteuning krijgen van het CLB.

Een tweede domein richt zich op de '**onderwijsloopbaan**'. Leerlingen die nood hebben aan thuisonderwijs, extra begeleiding in het gewone onderwijs (GON), een overstap naar buiten gewoon onderwijs (Buso), etc. kunnen hiervoor beroep doen op het CLB. Zij kunnen dan samen met de jongere, de ouders en de school de nodige aanvragen in orde brengen. Daarnaast kunnen leerlingen en ouders ook informatie en/of ondersteuning krijgen bij het maken van een studie- of beroepskeuze.

Het derde domein betreft de '**preventieve gezondheidszorg**'. Hieronder vallen de medische onderzoeken en vaccinaties. Daarnaast kunt u bij het CLB ook terecht met zorgen of problemen op vlak van gezondheid, groei en ontwikkeling.

Het laatste domein betreft het '**psychisch en sociaal functioneren**'. Het CLB kan niet ongevoelig blijven voor heel wat maatschappelijke problemen die rechtstreeks of onrechtstreeks met opvoeding en school te maken hebben, denk aan thema's als drugs, pesten, spijbelen, faalangst, uitsluiting, echtscheiding,... en ook **radicalisering**. Zowel de school al de leerling kunnen bij het CLB terecht met vragen over deze thema's. Zoals u eerder al hebt gelezen heeft de maatschappelijk werker de taak zich te ontfermen over het algemeen welbevinden van de jongere en dient hij ouders bij te staan in hun opvoedkundige taak. Daarom is het ook de maatschappelijk werker die het meest in contact komt met het thema radicalisering.

3.2. De rol van het CLB in de strijd tegen radicalisering

We hebben gezien dat een groot deel van de opdracht van het CLB school ondersteunend is. Scholen kunnen terecht bij het CLB om advies in te winnen over een casus waarin er bijvoorbeeld een vermoeden van radicalisering schuilt. Het is de rol van het CLB om vervolgens deze **situatie te onderzoeken door in gesprek te gaan met de leerling en de ouders**. Nadien kan er samen met de school op zoek worden gegaan naar een juiste aanpak. Als de problemen de draagkracht van de school en het CLB overstijgen, kan het CLB haar **draaischijffunctie** opnemen en overleg plegen met andere hulpverleningsorganisaties en/of de jongere doorverwijzen (Departement Onderwijs en Vorming, 2016). Benyaich (2015) stelt dat het CLB zich op het snijvlak

van welzijn en onderwijs bevindt en dat ze de knowhow en competenties in huis moet hebben om radicale en extreme jongeren (en hun gezinnen) te detecteren en hen en de scholen met het nodige vertrouwen te begeleiden. Ook Peter De Waele (2016) van de federale politie, raadt aan om bij een vermoeden van radicalisering contact op te nemen met het CLB. Hieruit blijkt nogmaals dat het CLB een **grote verantwoordelijkheid** wordt toegekend in het detecteren en signaleren van radicalisering.

Over de rol van de school en het CLB werd ook na de aanslagen in Parijs op 13 november 2015 flink gediscussieerd. Deze discussie kwam er naar aanleiding van de schorsing van de directeur van het Anneessens-Funck instituut omdat hij te laat zou gereageerd hebben op de radicalisering van Bilal Hadafi, die zich zelf opblies aan het Stade de France. Jan Hautekiet vraagt in zijn radioprogramma (2016, 5.40min) aan Stefan Grielens, directeur van de koepel van het VCLB, wat de rol van het CLB is in deze situatie. In het antwoord van Stefan Grielens wordt duidelijk dat het CLB werkt op **vraag van de school**. Daarnaast erkent hij ook dat er meer **duidelijkheid moet zijn in de rollen** van de school, de interne leerlingenbegeleiding, de pedagogische begeleiding en het CLB. Deze rollen zullen uitgeklaard worden in het **nieuwe CLB-decreet** dat volop in ontwikkeling is.

Ondanks de rol die het CLB wordt toegekend, blijkt uit de praktijk dat het CLB zelf nog **zoekende** is in haar positie t.o.v. radicalisme. Een opmerkelijke vaststelling wanneer er van hen wordt verwacht een bepaalde 'expertise' en 'know-how' te hebben. In het volgende onderdeel probeer ik meer duidelijkheid te krijgen over wat CLB-medewerkers precies onzeker maakt.

3.3. Handelingsonzekerheid bij CLB-medewerkers

In het vorige hoofdstuk hebben we gezien dat er nog meer rolverduidelijking nodig is in wat de taken zijn van de CLB-medewerker en wat niet. De onduidelijkheid in taken kan één van de oorzaken zijn waardoor CLB-medewerkers zich onzeker voelen in het omgaan met radicalisering. Daarnaast wordt het CLB als één van de belangrijkste actoren beschouwd in het signaleren van radicaal gedrag bij jongeren. Nochtans heb ik gedurende mijn stage gemerkt dat CLB-medewerkers nog erg zoekende zijn in hun aanpak. Ook zelf heb ik me onzeker gevoeld bij vragen rond een jongere die 'radicaal' gedrag stelde. Door deze vaststellingen wilde ik meer te weten komen over deze onzekerheid. Daarom heb ik een enquête verspreid waaraan **52 CLB-medewerkers** van CLB AMI2 en het CLB GO! hebben deelgenomen.

Naast de maatschappelijk werkers heb ik ook andere disciplines bevroegd. Toch denk ik niet dat de informatie die hieruit voortkomt minder relevant is, aangezien 17 van de

52 respondenten maatschappelijk werkers zijn. Daarnaast zijn 18 respondenten psycholoog en 5 orthopedagoog en verschilt hun opdracht binnen de context van het CLB in het omgaan met radicalisering niet van de maatschappelijk werkers. De overige 12 respondenten zijn arts (2), intercultureel bemiddelaar (1), verpleegkundige (8) en administratief medewerker (1).

Tijdens mijn stage in CLB AMI2 was ik actief in de 'stuurgroep kansenbevordering'. Hier werd ook het thema radicalisering uitvoerig besproken. In overleg met de stuurgroep ontwikkelde ik 15 vragen, waarvan 8 open en 7 gesloten. Afhankelijk van de antwoorden kreeg elke deelnemer hiervan 5 open en 6 gesloten vragen te zien. De resultaten van mijn enquête werden gepresenteerd op de centrumdag⁴.

De enquête is vooral exploratief. De resultaten van de bevraging zijn niet te veralgemenen en de antwoorden op de gesloten vragen zijn niet statistisch representatief⁵. Ze geven wel een beeld van de situatie in de bevroegde CLB's. Het doel van deze bevraging is om de beleving van CLB-medewerkers rond het thema radicalisering weer te geven en het bestuur warm te maken om hiermee verder aan de slag te gaan.

3.3.1. Resultaten enquête

Opvallend is dat iets meer dan **67% nog nooit een vraag heeft gekregen** van een school i.v.m. (mogelijks) radicaliserende jongeren. Dit wil niet zeggen dat er geen vragen zijn over de thematiek: 13 respondenten hebben 1 of 2 vragen gekregen over radicalisering en 4 respondenten ontvingen 3 of meer vragen over de thematiek. Het lijkt dus alsof deze CLB's nog niet overspoeld worden, maar u merkt wel dat het thema levendig is.

Het feit dat beide CLB's zich ontfermen over de scholen in en rond Lier kan hier natuurlijk mee te maken hebben. Het zou kunnen dat er in andere steden met een hogere concentratie van jongeren met een religieuze achtergrond, meer vragen m.b.t. radicalisering worden gesteld.

75% van alle respondenten voelt zich onzeker over zijn of haar handelen. Dit betreft zowel respondenten die al in aanraking kwamen, als respondenten die nog niet in aanraking kwamen met het thema radicalisering. Daarnaast bleek uit de enquête dat CLB-medewerkers boosheid, angst, onmacht en bezorgdheid voelen. De aanslagen

⁴ Vormingsdag en personeelsfeest

⁵ Voor het voeren van representatief kwantitatief onderzoek ben ik onvoldoende opgeleid.

in Brussel op 22 maart 2016, kunnen van invloed geweest zijn op deze resultaten. Hieronder geef ik de belangrijkste thema's die deze onzekerheid veroorzaken weer.

Onzekerheid over de rol als CLB-medewerker

15 CLB-medewerkers voelen zich **niet de juiste persoon** om met het thema radicalisering aan de slag te gaan. Daarnaast voelen 19 CLB-medewerkers zich onzeker over wat ze als hulpverlener **kunnen betekenen**, 1 van hen ervaart zelfs een gevoel van onkunde. Ze vragen zich af of ze in een kortdurende begeleiding voldoende ondersteuning kunnen bieden aan de school en de jongere. 13 CLB-medewerkers geven aan dat er **meer duidelijkheid** moet komen **over hun rol** als hulpverlener t.o.v. radicalisering.

Een CLB-medewerker met een **andere etnische origine** vertelt dat de eigen migratieachtergrond zorgt voor meer rolonduidelijkheid. Scholen gaan hogere verwachtingen koesteren en dit zorgt voor onzekerheid. Enerzijds vertelt de CLB-medewerker dat ze als **expert** wordt aanzien. Anderzijds vertelt ze op straat soms boos bekeken te worden en heeft ze het gevoel geassocieerd te worden met de recente gebeurtenissen in Brussel en Parijs. Hierdoor ervaart ze een **spanningsveld** tussen haar persoonlijke beleving en haar professionele handelen.

Onzekerheid omwille van te weinig kennis en vorming

Te weinig kennis of vorming werd door 37 respondenten aangegeven als oorzaak van onzekerheid. Te weinig kennis komt voornamelijk door het feit dat radicalisering voor het CLB een relatief **nieuw thema** is. Zo gaf ik eerder al aan dat slechts een minderheid van de medewerkers al in contact is gekomen met vragen rond radicalisering. Medewerkers die al in contact kwamen met het thema radicalisme, geven minder onzekerheden aan. Het lijkt dus alsof medewerkers **zekerder worden** naarmate ze meer in contact komen met het thema radicalisme. CLB-medewerkers gaven ook aan dat ze nood hebben aan **meer vorming** om zich zekerder te voelen. In CLB-AMI2 hebben drie medewerkers reeds een vorming gevolgd.

Ik heb de indruk dat de directie en de Koepel vzw's heel wat **inspanningen** leveren om meer handvaten te bieden voor de CLB-medewerker. Anderzijds voel ik dat er nog steeds heel wat medewerkers met vragen blijven zitten.

Onzekerheid bij het in dialoog gaan met een (mogelijks) geradicaliseerde jongere

11 CLB-medewerkers geven aan niet te weten hoe ze in gesprek moeten gaan met een jongere die mogelijks 'radicaliseert'. Vaak hebben ze het gevoel te weinig kennis te hebben over de Islam en weten ze niet **welke vragen** ze moeten stellen om meer

zicht te krijgen op de achterliggende redenen van bepaald radicaal gedrag van jongeren.

Onzeker over het herkennen van radicaal gedrag

15 CLB-medewerkers voelen zich onzeker door het moeilijk kunnen herkennen van radicaal gedrag bij jongeren. Ze vragen zich af hoe ze radicaal/puberaal gedrag van verontrustend radicaal gedrag kunnen onderscheiden. Ondanks overleg met leerkrachten, het team of de coördinator, blijven ze dit moeilijk vinden.

Ondersteunende partners

Uit mijn enquête bleek dat slechts een kleine minderheid al contact had opgenomen met andere diensten om advies te vragen. Ook gaf niemand uit de enquête de **referentiepersoon voor radicalisering** van de eigen koepel vzw aan als aanspreekpersoon. Het VCLB heeft hier meteen op ingespeeld door de referentiepersoon van de VCLB Koepel uit te nodigen op de centrumdag om een presentatie te geven over radicalisering.

3.4. Conclusie

Uit de resultaten van mijn enquête hebt u kunnen zien dat 75% van de CLB-medewerkers zich onzeker voelt in het omgaan met radicalisering en dit om verschillende redenen. Hierdoor ervaren CLB-medewerkers dat het moeilijk is om de juiste ondersteuning te kunnen bieden aan scholen, ouders en leerlingen als het gaat over een (mogelijks) geradicaliseerde jongere. CLB-medewerkers geven aan dat ze nood hebben aan een duidelijk afsprakenkader met omschreven taken en samenwerkingskansen en praktische tools.

Ik hoop dat het nieuwe CLB-decreet meer duidelijkheid kan brengen in de rolverdeling van het CLB en haar naaste partners (school, interne leerlingenbegeleiders,...) in het omgaan met radicalisering. Op die manier hoop ik dat CLB-medewerkers beter weten wat er van hen verwacht wordt en zich zekerder kunnen voelen. Om in te spelen op de andere onzekerheden die werden aangegeven wil ik in het volgende hoofdstuk enkele tools bespreken die helpend zijn in het omgaan met radicalisering in de context van onderwijs.

Ik hoop dat de nood aan ondersteuning en handvaten zichtbaarder is geworden en dat dit een eerste signaal kan zijn naar het bestuur en vervolgens het beleid.

4. Handvaten voor CLB-medewerkers

In dit laatste deel zal ik proberen om enkele handvaten te bieden aan CLB-medewerkers in de hoop hen zekerder te maken in het omgaan met radicalisering. In het vorige hoofdstuk hebben we gezien dat CLB-medewerkers hun onzekerheid wordt veroorzaakt door verschillende elementen: het niet juist weten wat de rol is van het CLB in het omgaan met radicalisering, het ervaren van te weinig kennis en vorming, niet weten op welke manier men in gesprek moet gaan met een (mogelijks) geradicaliseerde jongere, het moeilijk kunnen herkennen van radicaal gedrag en te weinig zicht hebben op ondersteunende partners.

Op de nood aan meer kennis hoop ik in te spelen met mijn literatuurstudie. Om CLB-medewerkers meer zelfvertrouwen te geven in het aangaan van een gesprek met een (mogelijks) geradicaliseerde jongere, bespreek ik verder enkele gesprekstips. Nadien zal ik een tool bespreken waarmee ik CLB-medewerkers wil ondersteunen in het herkennen van radicaal gedrag. Als laatste biedt ik een overzicht van ondersteunende personen en diensten waarbij de CLB-medewerker terecht kan voor advies.

4.1. In dialoog met (mogelijks) geradicaliseerde jongeren

Om in te spelen op de onzekerheid van CLB-medewerkers om in gesprek te gaan met een (mogelijks) geradicaliseerde jongere, wil ik hieronder enkele gesprekstips meegeven. vzw Motief (2015) en Klasse geven tips voor het voeren van een constructief gesprek over levensbeschouwelijke identiteit. Hieronder heb ik een combinatie gemaakt van beide modellen om en zo volledig mogelijke omkadering te bieden, in bijlage 2 vindt u de afzonderlijke vragenlijsten:

1. Het proces heeft voorrang op de inhoud: het opbouwen van respect en vertrouwen heeft voorrang op het vinden van de 'waarheid'. Toon interesse in de leerling. Spreek uw bezorgdheden en ongerustheden uit, zonder te dramatiseren.
2. Inzoomen op betekenis, beleving en ervaring, niet op waarheid of gelijk: probeer de jongere niet het gevoel te geven dat hij zich moet verantwoorden. Probeer daarom niet te veel 'waarom-vragen' te stellen, maar wel 'wat', 'wanneer' en 'hoe'-vragen. Probeer een gesprek aan te gaan waardoor de jongere aangezet wordt om kritisch te reflecteren, verval niet in een wij-zij gesprek. Vraag bijvoorbeeld waarom ze bepaalde handelingen belangrijk vinden, hoe ze zich voelen, wat ze juist bedoelen, etc.
3. Informeer naar het socio-emotioneel welbevinden: vraag hoe het thuis gaat, vraag naar hobby's, vraag hoe ze zich op school voelen,...
4. Uw rol heeft voorrang op uw visie: als eerstelijnswerker en dus ook maatschappelijk werker hebt u de rol om een vertrouwensband op te bouwen met de jongere. Hierbij probeer u zich bewust te zijn van uw eigen referentiekader en de jongere niet te overtuigen van uw eigen waarden en normen. Verder hoeft u geen 'islam-expert' te zijn om in gesprek te gaan met jongeren. Uw rol is immers niet om antwoorden te geven, maar om mee te

zoeken. Klasse adviseert wel om te weten waarover u praat om te kunnen inschatten of iets zorgwekkend is of niet.

5. Grenzen stellen in het proces, niet de inhoud: van mening verschillen mag. Het is aan te raden om het zoekproces van jongeren, hun stellingnames, hun overtuigingen niet te veroordelen. Wel moet u grenzen stellen op vlak van houding. U vereist van de jongere dat hij anderen niet gaat veroordelen, dat hij aanvaardt dat er verschillende meningen zijn, dat hij niet gaat veralgemenen. Bewaak vervolgens deze grenzen en zorg dat het CLB/de school op één lijn staat.
6. Blijf proberen: maak duidelijk aan de leerling dat u beschikbaar blijft, ongeacht hoe lang het duurt, tot de jongere klaar is om een gesprek met u aan te gaan.
7. Betrek collega's: zoek afstemming, deel bevindingen, leg oordelen en observatie aan elkaar voor.

Een goed gesprek is zoals ik eerder al heb aangehaald van cruciaal belang. Op die manier kan u een beter beeld krijgen van de jongere, zijn beleving, zijn gedachten en ideeën. Het is belangrijk om de verontrusting van de school te horen, maar niet enkel af te gaan op vooronderstellingen. De verontrusting van de school is een signaal om in gesprek te gaan met een jongere en indien nodig met zijn gezin. Vervolgens kan er aan de hand van het radcx-instrument en het stappenplan van Wienke en Ramadan (2011), dat ik zo meteen zal bespreken, verder bekeken worden of er nood is aan verdere interne of externe hulp.

4.2. Herkennen van radicaal gedrag

Als antwoord op de nood aan meer duidelijkheid rond het herkennen van radicaal gedrag, toon ik hieronder het radcx-instrument van Verhagen, Spee en Reitsma (2010) en het stappenplan voor het herkennen en duiden van radicalisering van Wienke en Ramadan (2011). Alvorens over te gaan tot de bespreking van deze twee modellen, wil ik aan de hand van een casus aantonen waarom het cruciaal is om radicaal gedrag juist in te schatten.

Een collega van het CLB vertelde dat een school aan de alarmbel had getrokken nadat een moslima plotseling religieuzere kledij begon te dragen. Het meisje kwam al dagen naar school in een zwarte jalaba en dit vonden de leerkrachten verontrustend. De collega van het CLB vroeg aan de leerkrachten of ze al met het meisje hadden gesproken en dat was niet het geval. Nadat de CLB-medewerker zelf in gesprek was gegaan met het meisje, bleek dat er in haar dichte familie iemand was overleden en dat haar klederdracht een teken van rouw betekende.

Het is gemakkelijk om verkeerde conclusies of veronderstellingen te maken. In gesprek gaan met de leerling is altijd de eerste stap om misverstanden, met als gevolg wantrouwen, te voorkomen. Ik wil het belang van dialoog hierbij extra benadrukken.

4.2.1. Het radicx-instrument

Het radicx-instrument, dat oorspronkelijk uit Nederland komt, is erop gericht het verontrustend buikgevoel om te zetten in een duidelijk zichtbare onderzoeks- of zorgvraag (afbeelding 4). Samen met uw team probeert u in kaart te brengen of er zichtbare (objectieve) kenmerken zijn op gebied van gedrag, contacten, culturele/religieuze uitingen of politieke/ideologische uitingen die ondersteunend, neutraal of bedreigend kunnen zijn. In bijlage vindt u het volledig instrument met voorbeeldvragen.

Afbeelding 4: Radicx-instrument

Verhagen, Spee & Reitsma, 2010

4.2.2. Stappenplan voor het herkennen en duiden van radicalisering

Wienke en Ramadan (2011) beschrijven een stappenplan voor het herkennen en duiden van radicalisering. Als eerste stap beschrijven ze signalen die mogelijk een aanwijzing kunnen zijn voor (dreigende) radicalisering. In stap 2 stellen ze aan de hand van deze signalen enkele controle-vragen. Als laatste worden er een aantal (mogelijks) bedreigende factoren of omstandigheden opgesomd die de situatie zorgelijker zouden kunnen maken.

Wienke en Ramadan (2011) lijsten, volgende mogelijke signalen van radicalisering op:

- Vervreemding en (zelf)uitsluiting: afstand nemen, persoonlijke relaties veranderen drastisch en contacten worden verbroken.
- Devotie en idealisme: verheerlijking van idealen, een ideale samenleving en het verlaten van instituties die deze idealen niet delen. Waar loopt hij of zijn warm voor?
- Bedreigingen en vijanden: benoemen van bedreigingen van „de vijand“. Waar is hij of zij tegen of bang voor?
- Privaat is publiek: er wordt geen onderscheid gemaakt tussen private normen en de publieke normen.
- Uiterlijke kenmerken en andere uitingvormen: kleding, profielsite en alias dienen niet om hip te zijn, maar hebben een ideologisch statement.
- Onderlinge loyaliteit: de gedeelde ideologie of groepsidentiteit wordt belangrijk. Radicalisering is vaak een sociaal proces, een soort van „nieuwe familie“. Uitzondering hierop zijn eenlingen welke radicaliseren binnen een (zelfverkozen) isolement.
- Actiebereidheid: Is het onrecht of de bedreigingen dusdanig dat de persoon voelt dat hij tot actie moet overgaan en zijn bijdrage aan de „strijd“ wil/moet leveren? Wordt geweld daarbij gerechtvaardigd of acties gelegitimeerd?

Naast deze signalen worden volgende controlevragen gesteld (Wienke & Ramadan, 2011)

- Kan het gaan om handelingen die lijken op radicale uitingen maar ook op iets anders kunnen duiden?
- Kan het gaan om radicale symbolen, leuzen en redeneringen die worden geuit zonder dat dit gedachtengoed of de ideologie ook wordt gedeeld?
- In hoeverre is er sprake van een ideologisch component? Of worden bepaalde argumentaties enkel provocerend gebruikt?
- Is het de eerste keer dat u dit gedrag of uiting waarneemt of hebt u al eerdere, vergelijkbare ervaringen opgedaan? Is er sprake van gedragsverandering bij de persoon in kwestie?
- Ben jij de enige die ziet dat er sprake is van (geen) radicalisering, of kijken uw collega's en professionals van andere instellingen die de jongere kennen, er ook zo tegen aan?
- Hoe verhoudt het waargenomen gedrag zich tot het aangehangen gedachtengoed? In welke mate beïnvloedt het denken het doen?

Als laatste stellen Wienke en Ramadan (2011) vast dat er bedreigende factoren rond het individu, de zorgelijkheid van signalen kan doen toenemen. De risicofactoren betreffen voornamelijk: slecht sociaal netwerk, isolatie of vervreemding, problematische identiteitsontwikkeling, aanwezigheid van radicale personen in de directe omgeving, persoonlijke crisissen, frustrerende gebeurtenissen, persoonlijke gebeurtenissen die leiden tot schaamte/schande, slechte schoolprestaties, werkloosheid, slechte arbeidsmarktkansen, psychische problematiek, drank en drugs.

Na een uitgebreide analyse kan er nagedacht worden over de gepaste interne of externe hulp. Hieronder biedt ik een overzicht van mogelijks ondersteunende partners aan.

4.3. Ondersteunende partners

Als er een vermoeden is van radicalisering is het belangrijk om niet alleen op onderzoek te gaan, maar voldoende te overleggen met collega's zoals ik al eerder heb aangehaald. Naast directe collega's binnen de eigen organisatie zijn er volgende aanspreekpunten in Vlaanderen (Departement Onderwijs en Vorming, 2016):

Als eerste is er het '**Netwerk van Islamexperten tegendiscours**' opgestart op 1 oktober 2015, met als coördinator **Khalid Benhaddou**. Het netwerk bestaat uit ervaren islamexperten die een grondige kennis hebben van de islamitische theologie en ook vertrouwd zijn met de leefwereld van de jongeren. Als eerstelijnsmedewerker kunt u beroep doen op hun kennis en ervaring, waardoor u zelf met meer vertrouwen in gesprek kan gaan met de moslimjongere. Daarnaast kunt u er ook voor opteren een gesprek te voeren samen met een expert, de jongere en/of de ouders. Om beroep te doen op dit aanbod maakt u gebruik van volgend emailadres: deradicalisering.onderwijs@vlaanderen.be. Voor verdere informatie over het aanbod kunt u terecht op de website <http://onderwijs.vlaanderen.be/deradicalisering>.

Binnen elk CLB-net werd ook een **referentiepersoon voor radicalisering** aangeduid. Bij hen kunt u terecht met specifieke vragen over de thematiek en eventuele afspraken/richtlijnen waar u rekening mee dient te houden binnen uw eigen koepel:

- VCLB: marleen.vandenmooter@vclb-koepel.be
- POV: jef.van.de.wiele@pov.be
- GO!: peggy.van.derhaeghen@g-o.be
- OVSG: liesbet.vanderheyden@ovsg.be

Ook de overheid heeft een '**centraal meldpunt voor radicalisering**' voorzien. **Emilie Le Roi** is het aanspreekpunt deradicalisering bij het Vlaams departement Onderwijs en Vorming. Wanneer u als CLB intern geen antwoord vindt op uw vraag, kan u zich richten tot het Vlaams meldpunt: deradicalisering.onderwijs@vlaanderen.be.

Verder voorziet de **politie** in erg verontrustende situaties een vast aanspreekpunt radicalisering per regio. Ik wil hierbij wel aansporen om hier enkel beroep op te doen wanneer men een zeer groot vermoeden heeft van radicalisering. Betrekken van politiediensten kan van zeer grote invloed zijn op de toekomst van de betreffende jongere.

Sinds 15 februari 2016 kunnen ouders ook terecht bij de **opvoedingslijn** wanneer ze verontrust zijn over mogelijke radicalisering bij hun kinderen. U kan de opvoedingslijn bereiken op het nummer: 078 15 00 10.

Daarnaast bestaat er een **Theologische infolijn** voor jongeren die zoekende zijn naar hun moslimidentiteit of ouders die opzoek zijn naar theologische ondersteuning. U kan hen contacteren via het nummer: 0800 200 98

Ondersteunend materiaal kan u ook vinden op de website van **Klasse**. Deze website biedt een volledig dossier rond radicalisering aan. Hier kunt u als leerkracht, ouder, eerstelijns hulpverlener, jongere heel wat informatie vinden rond preventie, aanpak, signaalherkenning, etc. Bovendien is er veel gebruik gemaakt van audiovisueel materiaal: <https://www.klasse.be/radicalisering/>.

Personen van **Turkse of Marokkaanse verenigingen** kunnen ook een mogelijke partner zijn. Wanneer de jongere in een bepaalde vereniging bekend is, kunnen bepaalde leden mee nadenken over de casus van de jongere en mee opzoek gaan naar wie het best in dialoog treedt met hem of haar.

Islamleerkrachten binnen of buiten de school kunnen meer inzicht bieden in de geloofsbeleving. Het is daarom een zinvolle partner om uit te nodigen wanneer de casus van de jongere besproken wordt op een cel leerlingen begeleiding⁶. In bepaalde gevallen kan dit de meest aangewezen persoon zijn om met de jongere in gesprek te gaan.

Ik heb tijdens mijn stage gemerkt dat scholen vaak de stap zetten naar een **Imam** om hen advies te geven bij mogelijks geradicaliseerde jongeren. Ook de afgevaardigde van de stuurgroep kansenbevordering van CLB AMI2 te Lier als ikzelf dachten dat dit een zeer ondersteunde partner zou kunnen zijn. In het gesprek met Karima Adouiri (persoonlijke communicatie, 14 april 2016), integratieambtenaar bij de stad Lier, werd de Imam als aanspreekpunt in het omgaan met radicalisering genuanceerd. De bedenking die ze maakt heeft verschillende redenen. Als eerste vertelt Adouiri dat enkel mannen verplicht worden om naar de moskee te gaan (elke vrijdag) en dat vrouwen hierin een vrije keuze hebben. Omdat vrouwen instaan voor de opvoeding, kiezen ze er zelden voor om naar de moskee te gaan. Mannen gaan wel naar de moskee, maar meer dan het gebed volgen gebeurt er niet. De rol van de moskee in België is heel anders dan in moslimlanden. Daar fungeren moskeeën als sociale instellingen waar mensen terecht kunnen met psychologische problemen, opvoedingsvragen, etc. Omdat dit in België niet het geval is door beperkte financiële middelen is de moskee herleidt tot het minimum, namelijk het bieden van een gebedsplaats. In dat opzicht is het vreemd dat de Imam zich zou **mengen in de opvoeding** van de kinderen, zonder een relatie te hebben met het betreffende gezin.

⁶ Overlegmoment, meestal wekelijks, tussen de school (interne leerlingen begeleiders en directie) en het CLB over leerlingen waar bezorgdheden rond leven.

Adouiri durft het zelfs te vergelijken met een priester uit de christelijke gemeenschap die opvoedingsondersteuning komt bieden. Iets wat we ons als westerlingen niet kunnen voorstellen. De 2de bedenking die Adouiri aanhaalt is dat **Turkse Imams vaak de taal niet spreken** omdat zij worden aangesteld in Turkije, een aantal maanden in België verblijven en dan terug keren. Daarnaast hebben ze maar een **beperkte kennis van de cultuur** waarin Belgen van Turkse origine leven. Als laatste vertelt Adouiri dat **jongeren van Marokkaanse origine bijna nooit naar de moskee** gaan. Dit komt door een overheersing van de oudere generatie (harde kern van senioren) die er voor zorgt dat jongeren hun plekje niet vinden binnen de moskee. Verder vertelt Adouiri dat we ons meer zorgen moeten maken over de jongeren die **niet naar de moskee gaan** en geen sociale controle hebben. Adouiri pleit wel voor een contact met Imams, maar met als doel meer inzicht te verkrijgen in de religie en niet als spilfiguur in het herkennen of omgaan met radicalisering.

4.4. Conclusie

We hebben gezien dat het belangrijk is om steeds eerst in dialoog te gaan met de jongere. Vervolgens heb ik het belang van het correct kunnen inschatten van radicaal gedrag aangehaald en besprak ik twee modellen die helpend kunnen zijn om een juiste inschatting te maken. Ik denk dat de maatschappelijk werker hierbij in het achterhoofd moet houden dat bepaald radicaal gedrag hoort tot het natuurlijk proces van de adolescentie. Daarnaast moet de maatschappelijk werker een zo objectief mogelijke kijk bewaren door regelmatig in overleg te gaan met collega's en voldoende inzicht te hebben in het thema radicalisering.

Tot slot gaf ik een overzicht van mogelijks ondersteunende partners. Ik denk wel dat er voorzichtig moeten worden omgesprongen met het doorgeven van informatie, zeker naar politiediensten toe. Ik denk daarom dat het aan te bevelen is om eerst ten rade te gaan bij uw eigen team of coördinator en de referentiepersoon voor radicalisering van je eigen koepel vzw. Zo kan u een betere inschatting maken over de verontrusting en hebt u minder kans om een overhaaste beslissing te nemen.

Besluit

Ik heb in deze bachelorproef een antwoord willen bieden op de vraag: **wat hebben CLB-medewerkers nodig om zich zekerder te voelen in het omgaan met moslimradicalisme?** Om hier een antwoord op te bieden wou ik eerst meer inzicht bieden in wat radicalisering inhoudt. Ik vind het waardevol dat maatschappelijk werkers een helder begrip hebben van concepten die verband houden met radicalisme. Dit om scholen en jongeren op een goede manier te kunnen ondersteunen. Daarom ben ik begonnen met het definiëren van enkele essentiële begrippen: polarisatie, radicalisme, extremisme en terrorisme. Verder zagen we dat de oorzaken van radicalisering complex, veelzijdig en onderling verweven zijn. Het feit dat er niet één model of antwoord is om radicalisering tegen te gaan kan een oorzaak van onzekerheid zijn bij CLB-medewerkers.

Nadien heb ik geprobeerd om radicalisering binnen de context van het onderwijs te bekijken en zagen we dat bepaald radicaal gedrag voor een groot deel hoort tot het natuurlijk proces van de adolescentie. Een opmerkelijke vaststelling die maatschappelijk werkers in het achterhoofd moeten houden om verontrustend radicaal gedrag te onderscheiden van 'normaal' radicaal gedrag. Verder hebben we gezien dat een goede binding met de school een beschermende factor kan zijn in het ontwikkelen van delinquentie en dus mogelijks ook van radicalisering. Het is hierin belangrijk dat de school en het CLB voldoende inzetten op gemeenschappelijke en verbindende waarden, om discriminatie en polarisatie tegen te gaan. Beide mogelijke oorzaken voor het ontwikkelen van een radicaal gedachtengoed. We hebben ook enkele verklarende modellen voor radicalisering en hun bijhorende aanpak gezien. Hier moeten we vooral onthouden om zoveel mogelijk in te zetten op preventie. Een spoedige herkenning van mogelijks radicaal gedrag is nodig om snel te kunnen interveniëren.

Vervolgens zagen we dat er onduidelijkheid is in de rol van het CLB m.b.t. radicalisering. Het is namelijk niet steeds duidelijk wat de school, de interne leerlingenbegeleiding, de pedagogische begeleiding of het CLB opneemt. Het nieuwe CLB-decreet zou hier meer helderheid in moeten brengen.

Om een antwoord te bieden op mijn onderzoeksvraag, moest ik eerst te weten komen wat CLB-medewerkers onzeker maakt in het omgaan met radicalisering. Daarom nam ik een enquête af bij 52 CLB-medewerkers. Hieruit blijkt dat 75% van de respondenten zich onzeker voelen over hun handelen m.b.t. radicalisme. Naast de onzekerheid over hun rol, blijkt dat CLB-medewerkers zich ook onzeker voelen door: het ervaren van te weinig kennis en vorming, het niet weten op welke manier men in gesprek moet gaan met een (mogelijks) geradicaliseerde jongere, het moeilijk kunnen herkennen van

radicaal gedrag en het te weinig zicht hebben op ondersteunende partners. Ik hoop dat deze bevraging de nood aan ondersteuning zichtbaarder maakt en dat dit een signaal kan zijn naar het bestuur en vervolgens het beleid om hier verder mee aan de slag te gaan.

Als laatste onderdeel van mijn bachelorproef heb ik enkele handvaten aangereikt die inspelen op aangegeven onzekerheden. Op die manier hoop ik CLB-medewerkers zekerder te maken in het omgaan met radicalisering. Voor het gebruik van deze tools is het belangrijk om als maatschappelijk werker een zo objectief mogelijke kijk te bewaren en rekening te houden met de opvoedingssituatie van de jongere, zijn geloofsovertuiging, zijn leeftijd en de tijdsgeest waarin de jongere opgroeit. Op die manier kan de maatschappelijk werker ervoor zorgen dat onnodige paniek vermeden wordt en dat gedrag steeds wordt bekeken in de juiste context. Ook voldoende inzicht in het thema radicalisering is wezenlijk om een goede begeleiding te kunnen bieden. Ook moet de maatschappelijk werker voldoende in overleg gaan met collega's en de coördinator om een brede kijk te verkrijgen op de situatie en geen overhaaste beslissingen te nemen.

Tot slot wil ik graag enkele aanbevelingen doen naar het departement onderwijs en vorming. Ik hoop dat ik heb kunnen aantonen dat het thema radicalisering heel wat vragen heeft doen rijzen bij CLB-medewerkers. Het CLB kreeg nog maar net een nieuwe rol toebedeeld in de vernieuwde Integrale Jeugdhulp als centrale partner binnen de brede instap. Daarom denk ik dat ze meer dan ooit nood hebben aan ondersteuning en een duidelijk afsprakenkader. Ik hoop dan ook dat het nieuwe CLB-decreet hierin zal tegemoet komen. Verder denk ik dat bestaande initiatieven van de overheid m.b.t. radicalisme toegankelijker moeten worden voor het CLB. Met toegankelijk bedoel ik vooral dat ze te weinig bekend zijn bij CLB-medewerkers. Verder denk ik dat CLB-medewerkers voldoende vorming moeten kunnen genieten om mee te zijn met de nieuwste ontwikkelingen en initiatieven. Ik denk dat het ook goed zou zijn dat CLB-medewerkers moeilijke casussen m.b.t. radicalisme te kunnen bespreken op een overlegorgaan dat de CLB's overstijgt. Zo hebben ze de mogelijkheid om in gesprek te gaan met medewerkers van verschillende CLB's uit diverse steden en gemeenten. Op die manier kunnen visies en ervaringen gedeeld worden. Deze vorm van intervisie kan ervoor zorgen dat CLB-medewerkers zich zekerder voelen in hun aanpak en minder overhaast zullen signaleren.

Als laatste pleit ik voor een langdurige aanpak op verschillende fronten die inzet op verbindende waarden in een superdiverse samenleving. Een preventieve aanpak tegen radicalisering een geen 'war against terrorism'. Want dit laatste leidt enkel tot polarisatie, extremisme en meer onzekerheid.

Bronnen

Balli, S. (2016). Radicalisering [PowerPoint slides].

Benyaich, B. (2015). *#radicalisme #extremisme #terrorisme*. Leuven: Halewyck.

Canvas. (22 maart 2016). *Antwoorden na Brussel: hoe ga je als school om met een radicaal gezin?* [online reeks]. Canvas. Geraadpleegd op 03 april 2016, via <http://www.canvas.be/antwoordennaparijs/wat-ga-je-als-school-om-met-een-radicaal-gezin>

Departement Onderwijs en Vorming (23 februari 2016). *Handvatten voor de preventie, aanpak en omgang met radicalisering binnen het onderwijs*. Geraadpleegd op 1 april 2016, via <http://onderwijs.vlaanderen.be/sites/default/files/atoms/files/Handvatten%20voor%20de%20preventie,%20aanpak%20en%20omgang%20met%20radicalisering%20binnen%20onderwijs.pdf>

Goris, P., Walgrave, L. (2002). *Van kattenkwaad en erger: actuele thema's uit de jeugdcriminologie*. Leuven: Garant.

Hautekiet, J., VRT. (22 januari 2016). *Hautekiet: wat is de rol van het CLB in de strijd tegen radicalisering?* [radio-uitzending]. Radio 1. Geraadpleegd op 1 april 2016, via <http://www.radio1.be/hautekiet/wat-de-rol-van-het-clb-de-strijd-tegen-radicalisering>

Jihadisme. (2015). In Van Dale. Geraadpleegd op 14 mei 2016, <http://www.vandale.nl/zoeken/zoeken.do>

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2009). *Operationeel Actieplan Polarisatie en Radicalisering 2010*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Museeuw, E. (2015). *De weg naar gewelddadig extremisme. Een globaal beeld over de oorzaken, faciliteiten en aanleidingen om te radicaliseren*. [masterproef]. Gent: Universiteit Gent

Oemma. (2015). In Van Dale. Geraadpleegd op 14 mei 2016, <http://www.vandale.nl/zoeken/zoeken.do>

Pelemans, A. (2010). *Criminologie* [cursus]. Antwerpen: Karel de Grote-Hogeschool.

Renty, S. (2015). *Radicalisering*. Geraadpleegd op 4 april 2016, via http://www.expoo.be/sites/default/files/atoms/files/dossier_radicalisering_-_expoo.pdf

Segers, E. (2010). *(Ontwikkelings-)psychologie deel 3: emotie en ontwikkeling* [cursus]. Antwerpen: Karel de Grote-Hogeschool.

Spee I. & Reitsma, M. (2010). *Puberaal, lastig of radicaliserend? Grensoverschrijdend gedrag van jongeren in het onderwijs*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep.

Taşpınar, Ö. (2009). *Fighting Radicalism, not 'Terrorism': Root Causes of an International Actor Redefined*. Brookings, vol. XXIX no.2, pp 75-86. Geraadpleegd op 27/02/2016, via http://www.brookings.edu/~media/research/files/articles/2009/9/summer%20fall%20radicalism%20taspinar/summer_fall_radicalism_taspinar.pdf

Verhagen, A., Spee I., & Reitsma, M. (2010). *Radix: vroegtijdige signalering van radicalisering*. 's-Hertogenbosch: KPC Groep.

Vettenburg, N. & Walgrave, L. (2009). *Maatschappelijke kwetsbaarheid op school*. Welwijs, 20, 3, 3-8.

VZW Motief (2015). *De impact van het radicaliseringsdebat op jongeren*. Geraadpleegd op 5 april 2016, via http://www.motief.org/phocadownload/pedagogischefocusradicalisering_motief.pdf

Wienke, D. & Ramadan, O. (2011). *Vragen en antwoorden ten behoeve van professionals, werkzaam in eerstelijnsorganisaties en in het onderwijs*. Geraadpleegd op 20 april 2016, via http://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Pol_Rad_Herkenning_duiding.pdf

Zannoni, M. Varst, L.P van der, Bervoets, E.J.A., Wensveen, M., Bolhuis, V.J. van & Torre, E.J. van der (2008). *De rol van de eerstelijns werkers bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering. Van 'ogen en oren' naar 'het hart' van de aanpak*. Den Haag: COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement.

Bijlagen

Bijlage 1: Het radicx instrument

Instrument

Om risicofactoren van jongeren in beeld te krijgen en om een inschatting te maken of er gerede zorgen zijn dat een jongere radicaliseert, is het instrument Radicx ontwikkeld. Dit interview-instrument kan houvast bieden bij 'een niet-pluis gevoel' en argumenten geven om bijvoorbeeld het netwerk in te schakelen. Het is geen model om de kans op radicalisering te voorspellen.

Doel van dit instrument is dat door uitwisseling van informatie en door het delen van observaties en interpretaties, het beeld over een jongere completer wordt. Daarmee wordt het niet-pluisgevoel meer dan een onderbuikgevoel en kan een verdere onderzoeks- of zorgvraag scherper geformuleerd worden. In dit gezamenlijke proces wordt immers ook duidelijk wat niet bekend is over de jongere en of bijvoorbeeld alle bronnen rondom een jongere voldoende zijn geraadpleegd en in beeld gebracht.

De leefwereld van de jongere wordt gestructureerd en methodisch in kaart gebracht, door te kijken naar:

- De ideologische en politieke opvattingen van de jongere;
- De culturele en religieuze opvattingen van de jongere;
- Het gedrag en de denkbeelden van de jongere;
- De relaties en contacten van de jongere.

Er wordt niet alleen gekeken naar de bedreigende factoren (bijvoorbeeld: lijkt in een andere, afgesloten wereld te leven) maar ook de positieve en beschermende factoren worden zichtbaar gemaakt (bijvoorbeeld: goed contact met de mentor, vrienden en/of ouders)

Nadat de leefwereld van de jongere in beeld is gebracht, vindt een interpretatie plaats van de feiten.

Er zijn verschillende uitkomsten denkbaar:

- Er zijn zorgen op het gebied van radicalisering. Specifiek advies of hulp moet worden ingeschakeld;
- Er zijn zorgen. Deze duiden niet op radicalisering maar op bijvoorbeeld problemen thuis of psychische problemen. Specifieke hulp moet worden ingeschakeld;
- Er is op een aantal terreinen nog onvoldoende informatie beschikbaar waardoor verder onderzoek nodig is, bijvoorbeeld door in gesprek te gaan met klasgenoten, ouders of andere belangrijke actoren;
- Het lijkt erop dat de jongere 'extremer' gedrag laat zien maar dit is passend bij de puberteit en heeft begrenzing nodig.

Werkwijze Radicx

Breng een aantal mensen bij elkaar die de jongere goed kennen en doorloop met elkaar de volgende zes stappen.

Radicx Stap 1. Start casus

- Over wie gaat het?
- Wat maakt dat we ons zorgen maken over deze jongere?

Om de zorgen op een rij te zetten kunnen gerichte vragen behulpzaam zijn. De vragen zijn in vier domeinen opgedeeld: Gedrag, Contacten, Culturele/religieuze uitingen en Politieke/ideologische uitingen. Hieronder is dat in Figuur 1. weergegeven.

Blijf bij het beantwoorden van de vragen dicht bij feiten en waarneembaar gedrag en probeer niet te interpreteren. Wees concreet en geef voorbeelden waarbij wat, hoe en wanneer benoemd worden.

Vragen domein 1: Gedrag

Persoonskenmerken

- Uit de jongere frustratie over zijn eigen positie?
- Voelt de jongere zich achtergesteld of gediscrimineerd?
- Hoe denkt de jongere over zichzelf (zelfbeeld en zelfvertrouwen)?
- Is de jongere vatbaar voor de invloed van anderen?
- Is de jongere kwetsbaar vanwege zijn psychische of verstandelijke vermogens?
- Heeft de jongere een strafblad?
- Is de jongere in aanraking geweest met de politie?
- Heeft de jongere andere belangrijke kenmerken? (positief of negatief).

Vragen domein 2: Contacten

Thuis/gezin/familie

- Hoe is het contact met de ouders?
- Hebben de ouders grip op de jongere?
- Weten de ouders wat de jongere zoal doet?
- Zijn er problemen in het gezin?
- Wat is er bekend over eventuele broers en zussen?
- Spelen er andere opvallende zaken binnen het gezin? (positief of negatief).
- Wat weet je over de sociale omgeving van de jongere? Is die sociale omgeving groot, divers, beperkt, et cetera?

School

- Is er sprake van veranderingen in de schoolprestaties? (positief of negatief).
- Spijbelt de jongere?
- Zijn er veranderingen in de houding en opstelling van de jongere jegens leraren op school?
- Spelen er andere opvallende zaken op school? (positief of negatief).

Vrijtijdsbesteding

- Wat doet de jongere in zijn vrije tijd?
- Met welke mensen gaat de jongere om?
- Is er sprake van veranderingen in de vriendengroep?
- Zijn er zorgen geuit door vrienden?
- Heeft de jongere veel verschillende soorten vrienden? Wie zijn z'n vrienden?
- Zit de jongere veel op internet en social media?
- Weet je wat de jongere doet op internet?
- Zijn er andere zaken die opvallen in zijn vrijetijdsbesteding (positief of negatief)?

Overig

- Ondersteuning (jeugdzorg, maatschappelijk werk, et cetera)

Vragen domein 3: Culturele/religieuze uitingen

- Zijn er veranderingen in uiterlijkheden, zoals bijvoorbeeld kleding?
- Zijn er veranderingen in religieuze uitingen, zoals bidden, moskeebezoek, et cetera?
- Gaat de jongere in discussie over de religieuze beleving van anderen?
- Zijn er veranderingen in culturele uitingen zoals het bezoeken van culturele evenementen?

Vragen domein 4: Politieke/ideologische uitingen

- Voelt de jongere zich betrokken bij politieke gebeurtenissen die te maken hebben Jihad, Syrië, aanslagen?
- Keurt de jongere geweld goed?
- Wil de jongere anderen overtuigen van zijn (politieke) opvattingen?
- Kijkt de jongere gewelddadige filmpjes op internet?
- Draagt de jongere politieke symbolen?
- Erkent de jongere gezag?
- Erkent de jongere de democratie?
- Zijn er andere zaken waardoor er zorgen zijn?
- Is er sprake van positieve uitingen rondom Jihad, Syrië, politieke aanslagen, et cetera?
- Is er sprake van opmerkelijk gedrag, ideologisch gekleurde gespreksonderwerpen of provocerende uitspraken?
- Gebeurt dit op meerdere plaatsen (ook buiten de school)?
- Spreekt uit de houding en gezichtsuitdrukking dat de jongere het meent?
- Voelt de jongere zich persoonlijk aangevallen bij een weerwoord?
- Is de jongere betrokken bij conflicten rond dit domein?
- Heeft de jongere een negatieve kijk op de samenleving?
- Heeft de jongere (veel) vrienden met afwijkende ideeën die ideologisch gekleurd zijn?
- Gedragen zijn vrienden zich net zoals hij?
- Stelt de jongere de Nederlandse wetgeving ter discussie?
- Neemt de jongere afstand van de Nederlandse wetgeving?
- Zijn er de laatste tijd veranderingen in het gedrag zichtbaar bij de jongere?
- Zijn er andere gedragingen waardoor je denkt aan radicalisering? Zo ja, welke?

Radix Stap 2

Opschrijven feiten en gedrag

Iedereen schrijft zichtbaar gedrag van en feiten over de jongere op post-its. Bovenstaande vragen kunnen daarbij behulpzaam zijn maar zijn niet uitputtend.

Radix Stap 3

Inventarisatie ondersteunende en bedreigende factoren

Plenair worden de bevindingen van iedereen geïnventariseerd en de post-its op de flap gehangen. Voor de kolommen 'gedragskenmerken' en 'contacten' wordt er onderscheid gemaakt tussen ondersteunende, neutrale of bedreigende factoren.

Bijvoorbeeld: een goed contact met de mentor of met de moeder, kan een ondersteunende factor zijn.

En het feit dat iemand geen vrienden heeft kan een bedreigende factor zijn.

Problemen in het gezin en een negatief zelfbeeld zijn weer bedreigende factoren.

Figuur 1. De vier domeinen die beschouwd worden om radicalisering in te schatten.

Radix Stap 4

Vragenronde

Welke vragen leven er nog? Wat willen we nog weten?

Radix Stap 5

Opmaken balans

Maak de balans op: wat overheerst in de verschillende kolommen?

Is er sprake van uitgesproken risicovol gedrag en in welke kolom(men) is dat terug te vinden?

Vragen die gesteld kunnen worden bij de nabespreking:

1. Wat is het algemene beeld? En wat valt daarbij op?
2. Weten we genoeg over alle domeinen?
3. Wat is de rol van de religie?
4. Is er sprake van veel bedreigend gedrag/contacten/uitingen?
5. Hoe ligt de verhouding tussen ondersteunend en bedreigend gedrag?

Over het algemeen kan gesteld worden dat de stapeling aan bedreigende factoren het risico op een negatief ontwikkelingspad vergroot. Wanneer veel vragen uit de kolom ideologische en politieke opvattingen bevestigend beantwoord worden, is er bij deze jongere de kans aanwezig op een beginnend proces van radicalisering.

Verdieping van religieus gedrag, of uiterlijke kenmerken daarvan, kan een uiting zijn van het zoeken naar een eigen identiteit. Zonder de ideologische component is er geen aanleiding om te denken aan radicalisering.

Het is wel zaak om in gesprek te gaan met de betrokken leerling.

Ondersteunende contacten zijn helpend in de ontwikkeling en kunnen een tegenwicht vormen voor mogelijk bedreigend gedrag of bedreigende contacten.

Radix Stap 6

Welke acties zijn nodig?

Nu de uitkomst van de bespreking van de casus besproken is en meer duidelijkheid over de mogelijke risico's is, kan gekeken worden naar wat de school te doen staat. Hierbij zijn de volgende vragen aan de orde:

- Is er zorg nodig voor de jongere?
- Op welk gebied (gedrag, weerbaarheid, zoeken naar identiteit of mogelijke radicalisering) heeft de zorg betrekking?
- Wie is hiervoor de meest aangewezen persoon binnen de school?
- Welke persoon of instantie kan er nog meer (eventueel extern) bij betrokken worden?

Deze vragen kunnen beantwoord worden nadat er goed en genuanceerd naar de jongere gekeken is, met als uitgangspunt het feitelijk waarneembare gedrag. Wellicht is het nodig om meer informatie te verzamelen over de jongere om beter te kunnen begrijpen wat de achtergrond van bepaald gedrag is. Dit kan een van de acties zijn; bepaal hierbij wie welke actie doet en op welke termijn, en hoe de coördinatie/terugkoppeling verloopt.

Radix is geen instrument om te bepalen of iemand radicaliseert. Wel kan bij het doorlopen van de stappen duidelijk worden dat er weinig informatie bekend is over een specifieke jongere en dat het nodig is om externe contacten aan te boren om 'het niet-pluisgevoel' verder te onderzoeken. Sommige jongeren vertonen op school voorbeeldig gedrag, terwijl leerkrachten toch het gevoel hebben dat er iets niet in orde is. En ook dan kan bij het doorlopen van Radix duidelijk worden dat veel onbekend is en dat verdere exploratie belangrijk is. Dat geldt met name ten aanzien van de privé-omgeving van de jongere. Daarbij is het contact met de ouders/verzorgers noodzakelijk om de zorgen weg te nemen, dan wel verdere acties te ondernemen.

Bijlage 2: Gesprekstips Klasse en vzw Motief

Klasse: 9 gesprekstips

Er is niet één juiste manier van reageren als je vermoedt dat een leerling radicaliseert. In de meeste gevallen is een gesprek de beste eerste stap. Maak er een wij-gesprek van (inclusief), bied perspectief, wees corrigerend waar nodig, maar vooral ook pedagogisch. Bekijk de negen gesprekstips.

1. Toon interesse

Zoek een goed moment. Spreek je bezorgdheid en ongerustheid uit, zonder te dramatiseren. Toon oprechte interesse in wat de leerling zegt of beweegt. Empathie met de verontwaardiging van de jongere over onrechtvaardige toestanden, is een ingang om contact te leggen.

2. Van mening verschillen mag

Laat de leerling zelf vertellen hoe hij het bekijkt, wat op zijn maag ligt. Zeg dat het oké is om van mening te verschillen. Neem zijn idealen ernstig: lach ze niet weg, straf ze niet af.

3. Stel open vragen

Wees niet bevooroordeeld. Stel goede open vragen om de situatie goed te kunnen inschatten. Zoom in op de betekenis die jongeren geven aan hun gedrag, in plaats van te focussen op feiten en details. Vraag niet botweg 'Waarom doe/zeg je dat?', maar 'Wat zorgt ervoor dat je dat zegt/doet?', 'Kan je uitleggen wat dit voor jou betekent?'

4. Vermijd wij-zij

Verval niet in een wij-zij-gesprek. Bevorder zelfreflectie door informatie aan te reiken en de juiste vragen te stellen: 'Wat bedoel je met ...', 'Kan je begrijpen dat andere mensen ...'

5. Informeer naar thuissituatie

Ga op zoek naar het socio-emotionele welzijn van de jongere. Vraag hoe het thuis gaat, met zijn familie en vrienden. Vraag naar zijn hobby's en vrijetijdsbesteding. Naar wat goed en minder goed gaat op school. Vraag waar hij plezier aan beleeft en waar hij moeite mee heeft.

6. Stel grenzen

Stel grenzen en maak duidelijk welk gedrag (bv. kledij, uitsluiting, ophitsen, vernederen ...) of taalgebruik (bv. discriminerend, kwetsend, ophitsend ...) niet kunnen. Bewaak die grenzen en zorg dat de school op één lijn staat.

7. Weet waarover je praat

Om gedrag, symbolen en uitspraken goed te kunnen duiden (islamitische radicalisering, dierenwelzijn activisten, extreemrechts ...), moet je goed weten

waarover je praat. Wat is bv. een zorgwekkende uitspraak? Probeer ook genoeg informatie te verzamelen die extreme opvattingen van jongeren kan bijsturen.

8. Blijf proberen

De leerling wil niet praten? Blijf volharden, aanklampen. Maak duidelijk dat je beschikbaar blijft, ongeacht hoe lang dat duurt, tot de jongere klaar is om een gesprek met je aan te gaan.

9. Betrek collega's

Je staat als leraar niet alleen. Er zijn ook collega's, de interne leerlingbegeleiding, het CLB, vrienden, ouders. Zoek afstemming, deel bevindingen, leg oordelen en observatie aan elkaar voor.

VZW Motief: Gesprekstips

1. Het proces heeft voorrang op de inhoud

*Het **opbouwen van vertrouwen en respect** heeft voorrang op het vinden van een "waarheid".

*Vertrouwen en respect opbouwen, lukt alleen als je dit ook zelf "**voorleeft**":

>Bv door in gesprekken niet naar eensgezindheid te streven: verschillen mogen er zijn, we **verschillen en dat is ok**

>BV door aan te geven dat het ok en normaal is om **van mening te veranderen**

>Bv door er geen probleem van te maken als er **tegenstrijdigheden** in iemands verhaal of houding zitten

2. Inzoomen op betekenis, beleving en ervaring, niet op waarheid of gelijk

*Door te peilen naar de **beleving en ervaring van mensen**:

>Bv door te peilen naar welke **bezorgdheid** er achter hun houding of uitspraak zit

>Bv door te vragen waarom ze het **belangrijk vinden** om deze houding aan te nemen, of die uitspraak te doen

>Bv door te peilen naar hoe mensen zich **voelen** bij de houding die ze aannemen

>Bv door te peilen naar wat en hoe ze deze houding of die mening hen **vooruit helpen, steunen, richting geven,...**

OPM:

>Mensen die tot minderheidsgroepen behoren worden al heel vaak in vraag gesteld, worden al heel vaak gevraagd zich te verantwoorden, hun opstelling te verklaren,... Het is dan ook belangrijk om telkens af te wegen of het bevragen het opbouwen van vertrouwen en respect niet in de weg staat. Anderzijds is het ook belangrijk om toe te laten, of te stimuleren dat 'vanzelfsprekende' normen of waarden zogenaamde 'verworvenheden' in vraag gesteld worden. Op die manier zijn het niet enkel de

minderheidsgroepen die uitgedaagd worden om kritisch naar zichzelf te kijken, maar ook de dominante groepen.

>Het is belangrijk om bij het peilen en bevragen geen vragen te stellen die veroordelend zijn of klinken. Vooral "waarom-vragen" kunnen zo overkomen. Bij "wat" en "wanneer" en "hoe"-vragen is dat minder vaak het geval.

3. Je rol heeft voorrang op je visie

*Als eerstelijnswerker heb je de rol om een **vertrouwensband op te bouwen met de jongeren, hun zoekproces onvoorwaardelijk te ondersteunen,...** Je doet dit uiteraard vanuit een bepaalde visie, maar het is niet je rol om jongeren naar die visie toe te leiden.

*Als je toch je visie geeft, dan moet dit **een functie** hebben die het zoekproces, emancipatieproces, vertrouwensband,...ondersteunt (en niet belemmert).

*Je hoeft geen 'Islam-expert' te zijn om een gesprek over Islam te kunnen begeleiden. Je rol is immers niet om antwoorden te geven, maar **met jongeren mee te zoeken.**

4. Grenzen stellen in het proces, niet in de inhoud

***Geen inhoudelijke grenzen stellen:** het is belangrijk om het zoekproces van de jongeren, hun stellingnames, hun overtuigingen-hoe vreemd of radicaal ze voor jou ook klinken-niet te veroordelen

***Wel grenzen stellen op het vlak van houding:** van jongeren vereisen dat ze:

-elkaar niet veroordelen

-aanvaarden dat er verschillende meningen en opstellingen zijn (en dus hun mening niet opdringen of opleggen)

-elkaar niet pakken op tegenstrijdigheden

Niet veralgemenen, steeds vanuit de eigen persoon of ervaringen spreken